

Drs. L.B. van der Giessen
Drs. J. H. Post
Dr. W. O. C. thoe Schwartzenberg
Ir. C. J. M. Wijnen

No. 1.14

DE DEENSE LANDBOUW OP DE
DREMPEL VAN DE EG

L26

1.14 A-dupl.

November 1973

Landbouw-Economisch Instituut

361324

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING EN SLOTBESCHOUWING	7
HOOFDSTUK I	STRUCTURELE ONTWIKKELINGEN
	16
§ 1. De agrarische beroepsbevolking	16
§ 2. De landbouwbedrijven	19
§ 3. Het bedrijfstype	23
§ 4. De mechanisatie	30
HOOFDSTUK II	DE BETEKENIS VAN DE DIVERSE AGRA- RISCHE PRODUKTIETAKKEN
	32
§ 1. Overzicht van de totale agrarische produktie op basis van de verkopen door de boer	32
§ 2. Akkerbouw	33
§ 3. Veehouderij	36
HOOFDSTUK III	PRIJS- EN INKOMENSONTWIKKELING IN DE DEENSE LANDBOUW
	41
§ 1. Producentenprijzen	41
§ 2. Prijzen van produktiemiddelen	42
§ 3. Produktiviteitsontwikkeling	43
§ 4. Bedrijfsuitkomsten in de landbouw	44
HOOFDSTUK IV	DE FINANCIËLE POSITIE VAN DE DEENSE LANDBOUW
	48
HOOFDSTUK V	DE BUITENLANDSE HANDEL IN AGRA- RISCHE PRODUKTEN
	52
§ 1. Inleiding	52
§ 2. De economische betekenis van de handel in agrarische produkten	53
§ 3. Samenstelling van de buitenlandse handel in agrarische produkten	55
§ 4. De handel met EG, EFTA en overige lan- den	57
§ 5. Buitenlandse handel in agrarische produk- ten en handelsbalans	59
§ 6. De ontwikkeling van de uitvoer van vlees	60
§ 7. De ontwikkeling van de uitvoer van eieren, melk en zuivel	63

INHOUD (vervolg)

	Blz.
HOOFDSTUK VI	
DE LANDBOUWORGANISATIES EN DE LANDBOUWPOLITIEK	68
§ 1. Landbouwraad	68
§ 2. Boerenorganisaties	68
§ 3. Coöperaties	69
§ 4. Prijspolitiek	69
§ 5. Overheidsbijdragen aan de landbouw	69
§ 6. Subsidies voor structuurverbetering en rationalisatie	70
§ 7. Goedkope leningen en subsidies bij bedrijfsoverneming	71
BIJLAGE I	
REISPROGRAMMA	72
BIJLAGE II	
LANDBOUWORGANISATIES	73

Woord vooraf

De toetreding van Denemarken tot de EG zal ongetwijfeld van grote invloed zijn op de verdere ontwikkeling van de Deense landbouw. Deze ontwikkeling is voor Nederland eveneens van groot belang, aangezien Denemarken met name voor zuivelprodukten en varkensvlees een belangrijk exportland is.

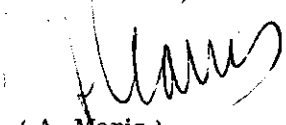
In verband hiermee hebben van 26 augustus tot 2 september 1972, derhalve vlak voor het referendum over de toetreding van Denemarken tot de EG, de LEI-medewerkers drs. L.B. van der Giessen, drs. J.H. Post, dr. W.O.C. thoe Schwartzenberg en ir. C.J.M. Wijnen een studiereis gemaakt naar Denemarken. Het doel van deze studiereis was o.m. bestudering van de mogelijke gevolgen voor de Deense landbouw van een eventuele toetreding tot de EG.

In dit verslag wordt een overzicht gegeven van de huidige stand van de Deense landbouw, alsmede van de ontwikkeling in de afgelopen jaren. Vervolgens worden enige verwachtingen uitgesproken met betrekking tot de toekomstige ontwikkelingen van de Deense landbouw.

Gaarne wil ik de Deense landbouwraad in Den Haag, de heer K. Milthers, dank betuigen voor de vele moeite met betrekking tot de voorbereiding en uitwerking van het reisprogramma. Tevens dank ik de verschillende personen en instellingen, waarvan een overzicht in bijlage I is gegeven, die het LEI-gezelschap gastvrij hebben ontvangen.

Den Haag, november 1973

De Directeur,

(A. Maris)

Samenvatting en slotbeschouwing

Denemarken: opnieuw een concurrent?

Van oudsher is Denemarken een concurrent van Nederland op de exportmarkten voor veehouderijprodukten, m.n. voor zuivelprodukten en varkensvlees. De vorming van de EG heeft voor Denemarken de concurrentiemogelijkheden op de exportmarkten in de lidstaten sterk beperkt. Nu echter sinds 1 januari 1973 Denemarken lid is van de Europese Gemeenschap is er alle aanleiding aandacht te geven aan positie en ontwikkeling van de Deense landbouw. Met name is van belang de toekomstige ontwikkeling van de Deense landbouw bezien vanuit de gezichtshoek van de Nederlandse agrarische sector.

Arbeidskrachten en bedrijven: relatief snelle vermindering

Reeds lang is in de Deense landbouw de bedrijfsgroottestructuur in ha gunstiger dan in Nederland. Desondanks verloopt de afvloeiing en bedrijfsvergroting in Denemarken sneller dan in ons land. Waarschijnlijk moet dit voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan het ongunstiger prijzenklimaat in Denemarken. Ook de groei van de niet-agrarische werkgelegenheid zal hierop van invloed zijn, getuige het feit, dat op de eilanden, o.m. door de invloed van Kopenhagen, de structurele veranderingen in de jaren zestig beduidend groter zijn geweest dan in Jutland.

De structurele veranderingen in de Deense landbouw komen o.a. tot uiting in een verhoudingsgewijs grote vermindering van het aantal arbeidskrachten en van het aantal bedrijven. In de jaren zestig daalde het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten met gemiddeld 5% per jaar, tegen 4% in Nederland. Evenals in ons land was ook in Denemarken de vermindering van het aantal bedrijfshoofden geringer dan van de overige arbeidskrachten. Het aantal eenmansbedrijven nam daardoor sterk toe en bedraagt momenteel ca. 85%.

Door de daling van het aantal bedrijven (3,5% per jaar, Nederland 3%) is de bedrijfsgroottestructuur belangrijk verbeterd. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte bedraagt thans ca. 21 ha. Hierbij moet in aanmerking worden genomen, dat hierin tevens zijn begrepen de bedrijven van bedrijfshoofden, die de landbouw als nevenberoep uitoefenen. Dit verschijnsel is in de jaren zestig sterk toegenomen. Momenteel heeft ca. 15% van de bedrijfshoofden een ander hoofdberoep.

Verwacht moet worden, dat ook in de jaren zeventig de vermindering van het aantal arbeidskrachten en van het aantal bedrijven zal voortgaan. In verband hiermee kan worden gewezen op de vergrijzing van de bedrijfshoofden, met name op de kleinere bedrijven. Rekening houdend met de sterke uitdunning van de overige arbeidskrachten, de groep waaruit een belangrijk deel van de nieuwe bedrijfshoofden wordt gerecruteerd,

zullen ook in de komende jaren vele bedrijven worden opgeheven. Het valt echter moeilijk te voorspellen in welke mate dit het geval zal zijn. Zo blijkt bv. uit onderzoek, dat er veel Deense boeren geneigd zijn van beroep te veranderen, indien het inkomen en de arbeidsvoorwaarden daardoor zouden verbeteren. Betere inkomensperspectieven als gevolg van de toetreding tot de EG zal deze geneigdheid afremmen. Vooral nog lijkt het meest waarschijnlijk, dat de jaarlijkse procentuele vermindering van het aantal arbeidskrachten in de jaren zeventig geringer zal zijn dan in het vorige decennium, maar dat de afnemings van het aantal bedrijven zal toenemen. Alleen reeds op basis van een voortzetting van de huidige vermindering van het aantal bedrijven zullen er in Denemarken in 1980 ca. 90 000 landbouwbedrijven zijn met een gemiddelde grootte van ca. 33 ha. De voorsprong van Denemarken op Nederland met betrekking tot de oppervlaktestructuur van de bedrijven zal daardoor behouden blijven en wellicht zelfs verder worden vergroot. Hierbij komt, mede door de wetgeving in het begin van de vorige eeuw, dat de Deense landbouwbedrijven een gunstige verkaveling hebben.

Vermeld zij ten slotte, dat in de jaren zestig de wetgeving voortdurend is aangepast aan de veranderende omstandigheden. Tot 1962 was het beleid gericht op het beschermen en stimuleren van het kleine intensief gevoerde gezinsbedrijf. Onder invloed van dit beleid zijn vele bedrijven van 60 ha en meer gesplitst en zijn vele kleine bedrijven gevormd. Weliswaar kunnen ook thans nog alleen natuurlijke personen maximaal twee bedrijven in eigendom hebben, maar hier staat tegenover, dat samenvoeging van bedrijven thans mogelijk is tot eenheden van maximaal 100 ha. Het bijpachten van een tweede bedrijf is sinds 1969 mogelijk tot 200 ha. In feite kunnen binnen dit maximum meerdere bedrijven worden gepacht.

Financieringsproblemen

Door het tegengaan van het grootgrondbezit speelt het instituut van de pacht voor de financiering van de Deense landbouw slechts een bescheiden rol. In dit verband zij vermeld dat Denemarken geen speciale pachtwet kent. Door de geringe omvang van de pacht is de financiering met vreemd vermogen van meer betekenis dan in Nederland (resp. ca. 50% en ca. 25% van het balanstotaal). Ook de wijze van financiering wijkt sterk af. Het vreemde vermogen bestaat bijvoorbeeld in hoofdzaak uit leningen die gebonden zijn aan het bedrijf en niet zoals in Nederland aan de persoon van het bedrijfshoofd.

Bij verandering van bedrijfshoofd neemt het nieuwe bedrijfshoofd dus ook de op het bedrijf rustende schulden over. De indruk bestaat echter dat ondanks deze verschillen de financieringsproblemen voor de (jonge) Deense boer niet wezenlijk kleiner zijn dan die van zijn Nederlandse collega's.

Als gevolg van de slechte bedrijfsresultaten in de jaren zestig is het investeringsvolume geleidelijk teruggelopen maar moest desondanks ca. de helft van de netto-investeringen per bedrijf met vreemde middelen worden gefinancierd. De schuldenpositie van de Deense landbouw is daardoor in het vorige decennium sterk toegenomen.

De financieringsproblemen houden o.m. verband met:

- a. de modernisering en de vergroting van de bedrijfsoppervlakte;
- b. de stijgende grondprijzen;
- c. de hoge rentevoet.

De stijging van de grondprijzen - van 1970 tot 1972 met ruim 20% - houdt niet alleen verband met de geldontwaarding en de noodzaak tot schaalvergroting in de landbouw zelf, maar ook met de toenemende belangstelling voor grondbezit bij niet-agrariërs (recreatie) en met de toetreding van Denemarken tot de EG. Hierbij moet overigens worden opgemerkt, dat maatregelen zijn getroffen om de Deense grond in Deense handen te houden. Een indicatie voor het renteniveau is wel, dat de effectieve rente van leningen uitgegeven in 1971/72 niet minder dan ca. 12% bedroeg.

Om de financiering van de schaalvergroting te vergemakkelijken stelt de overheid sinds 1971 goedkope leningen (minimaal 6,5%, maximale rentesubsidie 5%) beschikbaar voor aankoop van grond en verbouw of nieuwbouw van gebouwen en stallen. De verruiming van de wettelijke mogelijkheden om door pacht bedrijven te vergroten heeft mede tot gevolg gehad, dat het verpachte areaal is toegenomen van 7% in 1966 tot 12% in 1970.

Ten slotte kan nog worden gewezen op de overheidssteun aan jonge boeren bij de bedrijfsoverneming in de vorm van goedkope staatsleningen en subsidies. Voor 1973/74 worden de kosten hiervoor geschat op resp. ca. 60 mln Dkr en ca. 13 mln Dkr. Dankzij deze overheidssteun maar vooral dankzij het gevormde eigen vermogen tijdens de periode dat de boerenzoons op "vreemde" bedrijven werken, weet men de financiering van de bedrijfsoverneming rond te krijgen.

Prijzen, inkomens en produktiviteit

Zoals bekend is het prijsniveau van landbouwprodukten in Denemarken belangrijk lager dan in de EG. In de tweede helft van de jaren zestig bedroeg het prijsverschil gemiddeld genomen ca. 35%. Echter niet alleen vergeleken met de EG, maar ook in vergelijking met de EFTA waren de Deense producentenprijzen belangrijk lager. In de reeds genoemde periode was dit ca. 20%. In West-Europees verband gezien waren de prijzen van landbouwprodukten in Denemarken dan ook bijzonder laag. Dit houdt verband met het gevoerde prijsbeleid en de exportpositie van de Deense landbouw. Voor wat betreft de export was de Deense boer afhankelijk van de prijsbeweging op de wereldmarkt. Voor het deel van de produktie, dat in het eigen land buiten de landbouw werd verbruikt, werd sinds het eind van de jaren vijftig in de consumentenprijs de kostprijs van de producent volledig doorberekend.

In de jaren zestig zijn de producentenprijzen gemiddeld ca. 35 à 45% gestegen, hetgeen vooral te danken was aan de prijsontwikkeling van de dierlijke produkten. In dezelfde periode liepen de prijzen van de produktiemiddelen gemiddeld met ca. 65 à 75% op. De arbeidslonen gingen zelfs met niet minder dan 125 à 150% omhoog.

Als gevolg van een en ander stond het inkomen van de Deense boer in de jaren zestig onder grote druk en was het noodzakelijk de arbeidsinput

belangrijk te verlagen. Globaal berekend was het inkomen per arbeidskracht in de landbouw in Denemarken in 1971 ca. 20% lager dan in Nederland. Hierbij moet in de eerste plaats worden bedacht, dat in Nederland het inkomen gemiddeld slechts weinig lager was dan buiten de landbouw en in de tweede plaats, dat het inkomen per hoofd in Denemarken zelfs nog iets hoger is dan in Nederland. Ondanks een verhoging van de arbeidsproduktiviteit met ca. 60% in de jaren zestig, waren de inkomens in de landbouw in 1971 dan ook belangrijk lager dan die buiten de landbouw.

Productievolume

De omvang van de agrarische produktie was in 1971 in Denemarken 7% groter dan in 1960. Dit is slechts een geringe toeneming, vooral wanneer men bedenkt, dat in Nederland het produktieniveau in dezelfde periode met bijna 40% steeg. Dit verschil in ontwikkeling houdt ongetwijfeld verband met het uiteenlopende prijzenklimaat in beide landen. Toch moeten hierbij twee kanttekeningen worden gemaakt. In de eerste plaats is de groei van de Nederlandse agrarische produktie, mede veroorzaakt door de sterke uitbreiding van de produktie in de tuinbouw (+ 69%), een tak van bedrijvigheid, die in Denemarken van ondergeschikte betekenis is. In de tweede plaats is de vergroting van de produktie in de veehouderij in Nederland (43%), anders dan in Denemarken, vooral gerealiseerd door een grotere invoer van voedermiddelen. Beperkt men zich dan ook tot een vergelijking van de volumeontwikkeling van de nettoproduktie (= toegevoegde waarde) in de landbouw (excl. tuinbouw), dan zijn de verschillen tussen beide landen weliswaar nog steeds aanzienlijk, maar toch belangrijk kleiner dan bij een vergelijking van de ontwikkeling van de brutoproduktie. Hoewel de vermindering van het aantal arbeidskrachten in Denemarken in de jaren zestig sneller verliep dan in Nederland is de arbeidsproduktiviteit in Nederland meer toegenomen dan in de Deense landbouw, wat samenhangt met de grotere volumestijging van de nettoproduktie in ons land.

De akkerbouw

In Denemarken is in tegenstelling tot Nederland vrijwel alle cultuurgrond als bouwland te gebruiken. Dit heeft mede tot gevolg gehad dat slechts 10% van de grond als blijvend grasland wordt gebruikt.

De akkerbouwproduktie is in Denemarken in hoofdzaak gericht op voorziening in de binnenlandse behoefte. Dit betekent, dat de produktie vooral ten dienste staat van de rundveehouderij en de veredelingslandbouw. De produktie voor menselijk verbruik, zoals o.m. van aardappelen en suikerbieten, is in Denemarken in het algemeen van ondergeschikte betekenis. Des te belangrijker is echter de produktie van granen. In vergelijking met Nederland is deze in Denemarken ruim viermaal zo groot. In 1971/72 werd 90% van de graanproduktie als veevoer aangewend, waarvan 2/3 gedeelte was bestemd voor varkens.

In de afgelopen twintig jaar zijn in het bouwplan belangrijke verschuivingen opgetreden. Voedergewassen zoals klover en voederbieten moes-

ten plaatsmaken voor granen, waarvan het aandeel opliep van 42% in de eerste helft van de jaren vijftig tot 60%. Gerst is met 47% van de oppervlakte cultuurgrond verreweg het belangrijkste gewas. Vooral op de eilanden wordt verhoudingsgewijs veel graan geteeld.

De rundveehouderij

De rundveehouderij is in Denemarken evenals in Nederland van oudsher gericht op de melkveehouderij. In de jaren zestig heeft de melkveehouderij, als gevolg van een verslechtering van de prijsverhoudingen, o.m. door lage exportprijzen, aan betekenis ingeboet. Tegenover de uitbreiding van het areaal akkerbouwgewassen staat een inkrimping van het aandeel van de oppervlakte grasland, voederbieten en groenvoedergewassen van 49% gemiddeld in de periode 1950 - 1954 tot 32% in 1971. Parallel hiermee is sinds het begin van de jaren zestig de rundveestapel met 3% per jaar en de melkveestapel zelfs met 3,5% per jaar gedaald. De toeneming van de melkproduktie per koe heeft deze daling slechts gedeeltelijk kunnen compenseren, waardoor de totale melkproduktie gemiddeld met ca. 2% per jaar afnam. Doordat in Nederland het aantal melkkoeien vrijwel voortdurend is uitgebreid, was de melkveestapel in 1972 in ons land (2 mln. koeien) belangrijk groter dan in Denemarken (1.1 mln. koeien).

Door de verhoudingsgewijs geringe bevolkingsomvang is ook nu nog de produktie in de rundveehouderij grotendeels bestemd voor export. Zo wordt van de melkproduktie 55% aangewend voor exportprodukten: van de boterproduktie wordt 64% en van de kaasproduktie 59% geëxporteerd. Ook de rund- en kalfsvleesproduktie wordt voor meer dan de helft geëxporteerd (53%). Doordat het aantal slachtingen van nuchtere kalveren sterk is gedaald ten gunste van de produktie van baby-beef, is de vleesproduktie overigens minder afgenomen dan het aantal runderen.

De varkenshouderij

Voorals in de jaren vijftig is de varkenshouderij in Denemarken sterk uitgebreid, daarna is de toeneming van de produktie veel trager verlopen, hetgeen mede verband houdt met de vorming van de EG. Door de achteruitgang van de rundveehouderij en de groei van de varkenshouderij is de produktie in deze laatste bedrijfstak thans bijna even groot als in de eerstgenoemde. De grote betekenis van de Deense varkenshouderij blijkt ook uit het feit, dat de varkensstapel in Denemarken in 1972 ca. 40% groter was dan in Nederland. In de Deense varkenshouderij neemt de produktie van bacon een belangrijke plaats in. Opvallend is verder de sterke groei van de produktie van conserven. Door de uitbreiding van de produktie is de export voortdurend toegenomen, deze bedraagt thans 77% van de produktie.

Bedrijfstype en schaal van produktie

De Deense agrarische sector rust op drie pijlers, nl. de graanteelt, de rundveehouderij en de varkenshouderij. Kenmerkend voor de Deense landbouw is het gemengde karakter van de bedrijven: op bijna twee derde

van de bedrijven zijn alle drie genoemde produktierichtingen aanwezig. Voor wat de veehouderij aangaat komt slechts op 6% van de bedrijven alleen rundvee voor, op 18% alleen varkens en op 11% in het geheel geen vee. Specialisatie komt tot dusverre in de Deense landbouw weinig voor. De bedrijfsstructuur en de ontwikkeling daarvan wijkt daarmee nogal af van die van de Nederlandse landbouwbedrijven. Voor een deel hangt dit waarschijnlijk samen met de wat gunstiger oppervlaktestructuur van de Deense landbouwbedrijven en met het verschil in prijsklimaat in de jaren zestig. Wel is het aantal bedrijven, dat het melkvee heeft afgestoten, de laatste jaren toegenomen, met name op de eilanden. Het betreft hier niet alleen kleinere bedrijven, waarvan het bedrijfshoofd een nevenberoep uitoefent, maar ook grotere bedrijven waar men zich geheel toelegt op de akkerbouw al dan niet in combinatie met varkenshouderij. De omvang van de bedrijfsonderdelen is in Denemarken in het algemeen kleiner dan in Nederland.

De graanteelt staat ten dienste van de veehouderij: van de voedergranen is 25% bestemd voor rundvee en 67% voor varkens. Het verbruik van granen van het eigen bedrijf was in 1970/71 gemiddeld 54%. Op vele bedrijven komen dan ook droog-, maal- en menginstallaties voor. Mede gezien de beperkte bedrijfsoppervlakte van de bedrijven, 63% van de bedrijven heeft een oppervlakte tussen 10 en 50 ha, zijn de eenheden veelal te klein voor een volledige eigen mechanisatie en is men gedeeltelijk aangewezen op loonwerk (machinestations) of op samenwerking met andere boeren. De indruk bestaat dat er sprake is van een vrij zware mechanisatie. Het loonwerk gaat de laatste jaren waarschijnlijk iets in betekenis achteruit.

Ook in de melkveehouderij overweegt het aantal kleinere eenheden: niet minder dan 60% van de melkkoeien wordt gehouden in eenheden met minder dan 20 melkkoeien. In het algemeen zijn de melkveestapels op de grotere bedrijven groter dan op de kleinere bedrijven. Door de gunstige verkavelingssituatie kunnen de koeien meestal op stal worden gemolken. Bij de prijsverhoudingen in de jaren zestig, was een ingrijpende modernisering van de gebouwen meestal economisch niet verantwoord. De gebouwen zijn dan ook veelal verouderd. Ligboxenstallen komen nauwelijks voor.

Het gemengde karakter van de Deense landbouwbedrijven wordt nog eens onderstreept door het feit, dat op de meeste bedrijven met varkens zowel mestvarkens als fokzeugen voorkomen. In het algemeen neemt ook bij de varkens de omvang van de eenheden toe met de bedrijfsoppervlakte. Verhoudingsgewijs komen op de qua oppervlakte kleinere bedrijven meer fokvarkens voor (beschikbaarheid arbeid) en op de grotere bedrijven meer mestvarkens (beschikbaarheid voer). De eenheden varkens zijn gemiddeld genomen belangrijk kleiner dan in ons land: 34% van de mestvarkens komt voor in eenheden groter dan 100 mestvarkens (Nederland 61%) en 24% van de fokzeugen in eenheden groter dan 30 fokzeugen (Nederland 47%).

De betekenis van de landbouw voor de Deense handelsbalans

Onlangs de ongunstige ontwikkeling van de Deense landbouw in de jaren zestig, is deze bedrijfstak nog steeds van grote betekenis voor de Deense economie. Duidelijk komt dit o.m. tot uiting in het feit, dat in 1970 bijna 42% van de uitvoer en ruim 15% van de invoer uit agrarische produkten bestond. De waarde van de uitvoer van agrarische produkten was in dat jaar ongeveer eens zo groot als de invoer. De landbouw en de daarop gebaseerde bedrijven leverden daarmee een belangrijke bijdrage voor het evenwicht op de betalingsbalans. In Nederland was in 1970 het aandeel van de agrarische produkten in de totale uitvoer van goederen (30%) kleiner dan in Denemarken terwijl de invoer (ruim 18%) groter was.

De waarde van de invoer van agrarische produkten bedroeg in 1970 voor Denemarken 2,5 mld. gld. en voor Nederland 8,9 mld. gld. Deze geringere import van Denemarken houdt verband met een kleinere bevolking, een geringere import van veevoer (-grondstoffen) en een lagere invoer van tropische produkten als koffie, thee, cacao, tabak etc. De uitvoer van agrarische produkten had in 1970 voor Denemarken een waarde van 5,0 mld. gld. en voor Nederland van 12,0 mld. gld. De grotere uitvoerwaarde is o.m. veroorzaakt door een verschil in prijspeil, door een grotere uitvoer van tuinbouwprodukten en door een grotere uitvoer van verwerkte tropische produkten.

Het Deense exportsaldo in agrarische produkten is voor ca. twee derde te danken aan de handel met de EFTA en voor ca. een derde aan de handel met de EG.

De uitvoer van veehouderijprodukten

In het Deense uitvoerpakket van agrarische produkten nemen veehouderijprodukten (60%) verreweg de belangrijkste plaats in. Niet minder dan 47% van de agrarische uitvoer bestaat uit vlees (Nederland 24%) en 13% uit melk en zuivelprodukten (Nederland 14%).

De uitvoer van vlees (incl. levende dieren) bestaat voor circa driekwart uit varkensvlees. In 1970 exporteerde Denemarken op hoeveelhedsbasis bijna 60% meer varkensvlees dan Nederland. De export, die in de jaren zestig met ca. 30% toenam, is in de eerste plaats op Engeland gericht, maar daarnaast is er eveneens een aanzienlijke uitvoer naar de USA (ham in blik).

De Deense uitvoerwaarde van melk- en zuivelprodukten bestond in 1970 voor bijna 45% uit boter, voor ca. een derde uit kaas en voor ruim 20% uit melkprodukten. Opvallend is, dat in Denemarken de zuivelproduktie en -export veel meer op boter is gericht dan in Nederland. Doorgaans voert Denemarken veel meer boter uit dan Nederland. Nederland voert daarentegen ongeveer eens zo veel kaas uit als Denemarken. Ook de export van melkprodukten is in Denemarken veel geringer dan in Nederland. Hier staat tegenover, dat Nederland tevens een grote invoer van mager melkpoeder heeft om de kalfsvleesproduktie mogelijk te maken. In het algemeen heeft de Deense zuivelexport, in tegenstelling tot de Nederlandse, in de jaren zestig wat volume aangaat een dalende tendentie te zien gegeven.

Gevolgen van de toetreding

Het zal waarschijnlijk een vrij groot aantal jaren vergen voordat alle gevolgen van de toetreding voor de Deense landbouw zullen zijn uitgekristalliseerd. De eerstkomende jaren zijn immers bedoeld als aanpassingsperiode, terwijl ook daarna het nog een aantal jaren zal duren voor de Deense landbouw zal zijn ingesteld op de nieuwe situatie, die na de aanpassing ontstaat. Eerst in het begin van de jaren tachtig zal men daarom een beeld hebben van de uiteindelijke gevolgen van het lidmaatschap van de EG. Ook in Denemarken zelf zijn in dit opzicht geen diepgaande studies verricht. Op dit moment kan over de gevolgen van de toetreding dan ook slechts veronderstellenderwijs worden gesproken.

Wel staat vrijwel vast, dat de producenten door de toetreding belangrijk hogere prijzen voor hun produkten zullen ontvangen dan anders het geval zou zijn geweest. Een direct gevolg zal daarom zijn een verbetering van de inkomenspositie. Moeilijk te beantwoorden is echter de vraag, welke invloed dit zal hebben op de ontwikkeling van de landbouwstructuur en op de ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de produktie. Hierbij gaat het vooral om de vraag, of de neergaande lijn in de Deense landbouw zal worden omgebogen. Sommigen zijn van mening, dat de ontwikkeling in de jaren zestig zo ongunstig is geweest, dat in een aantal opzichten geen hetstel waarschijnlijk is.

O.i. moet worden verwacht, dat van de verbetering van de inkomenspositie in de landbouw een remmende invloed zal uitgaan op de daling van het aantal arbeidskrachten en van het aantal bedrijven. Bovendien zal de vermindering van het aantal arbeidskrachten verhoudingsgewijs afnemen door het steeds geringer wordend aandeel van de gezinsarbeidskrachten en van de vreemde arbeidskrachten. Wel zal door de vergrijzing van de bedrijfshoofden de daling van het aantal bedrijven nog een versnelling ondergaan. De noodzaak voor een (neven)beroep buiten de landbouw zal waarschijnlijk kleiner worden.

Hoewel de prijzen van de akkerbouwprodukten en met name van gerst door de toetreding tot de EG zullen stijgen, is het toch de vraag, of de Deense akkerbouw zich nog verder zal uitbreiden. In dit verband moet worden gelet op het feit, dat de melkprijs eveneens omhoog gaat en anderzijds, dat de veredelingslandbouw en in het bijzonder de varkenshouderij, zich ook op andere wijze van grondstoffen kan voorzien, zoals door de aankoop van graansubstituten. Ondanks de prijsverbetering zullen de prijsverhoudingen zich vermoedelijk wijzigen ten gunste van de melkveehouderij. Verwacht moet dan ook worden, dat de uitbreiding van de graanteelt tot staan zal komen.

Hier tegenover staat een verbetering van de perspectieven in de melkveehouderij. Hierbij moet worden bedacht, dat de verkavelingssituatie vrij gunstig is, maar de gebouwensituatie meer nog dan in Nederland door een sterke mate van veroudering wordt gekenmerkt. De eenheden melkvee zijn bovendien veelal aan de kleine kant. Het is waarschijnlijk, dat het aantal bedrijven met melkvee verder zal afnemen. Op de bedrijven, waar het melkvee wordt gehandhaafd, veelal de bedrijven met grotere eenheden, zal echter mede ter verbetering van de arbeidsomstandigheden een sterke druk ontstaan de melkveehouderij te moderniseren, in

het bijzonder met betrekking tot de gebouwensituatie. Dit zal in vele gevallen een uitbreiding van de individuele melkveestapels noodzakelijk maken. Verwacht mag daarom worden dat het investeringsvolume zal toenemen. Deze uitbreiding van de rundveestapel kan leiden tot een vergroting van de ruwvoerproductie. De uitbreiding van de individuele melkveestapels kan al vrij snel groter zijn dan het effect van de daling van het aantal melkveestapels. Een verdere daling van de melkproductie is dan ook niet te verwachten, het tegendeel zal eerder het geval zijn. In dit verband kan worden gewezen op de uitbreiding van de melkveestapel en de melkproductie in 1972, die wellicht mede is bewerkstelligd door de gunstige situatie op de wereldmarkt voor zuivelprodukten in 1971/72 en waarschijnlijk vooral door de te verwachten toetreding tot de EG. In 1972/73 blijkt de uitbreiding van de melkveestapel en van de melkproductie zich in versterkte mate te hebben voortgezet. Een en ander geeft een indicatie, dat ondanks de verzwakking van de melkveehouderij in de jaren zestig een belangrijke uitbreiding van de melkproductie in Denemarken niet denkbeeldig is.

De Denen beschikken over een sterke veredelingslandbouw en over sterke coöperatieve organisaties. Aangenomen mag worden, dat Denemarken van deze uitgangspositie zal weten te profiteren. Dit zal o.m. tot gevolg hebben, dat afhankelijk van de prijsverhoudingen gebruik gemaakt zal worden van de verruiming van de inkoopmogelijkheden van grondstoffen. De veevoerhandel en -industrie, die momenteel in Denemarken van weinig betekenis is, zal daarvoor moeten worden uitgebreid. Hierdoor kan een beperkte loskoppeling optreden van de varkenshouderij met de akkerbouw op het eigen bedrijf waardoor een zekere mate van specialisatie kan ontstaan. Een verdere uitbreiding van de varkenshouderij ligt in de lijn der verwachting.

Het voorgaande samenvattend mag worden verwacht, dat de Deense landbouwproductie in de loop van de jaren zeventig belangrijk zal toenemen. Mede gezien de langzaam groeiende bevolking zal een groot deel van de uitbreiding van de produktie worden geëxporteerd; de betekenis van de landbouw voor het evenwicht op de betalingsbalans zal dan ook eer toe- dan afnemen. De export zal zich meer dan voorheen tevens richten op de oude EG-landen en met name op de Bondsrepubliek. Binnen het EG-blok zullen Denemarken en Nederland zowel concurrenten als partners zijn. Partners omdat beide landen in vele opzichten gelijkgerichte belangen hebben. Beide landen beschikken in de EG-ruimte over een verhoudingsgewijs efficiënte voor de export producerende veehouderij. In het kader van een verdergaande internationale arbeidsverdeling zijn beide landen in de eerste plaats, althans in de EG, concurrenten van de landbouw in de importlanden en pas daarna elkaars concurrenten.

HOOFDSTUK I

Structurele ontwikkelingen

De structurele ontwikkelingen in de Deense landbouw zijn in hoofdzaak geschetst op basis van de jaarlijkse juli tellingen. Naast de landbouwbedrijven vanaf 0,5 ha worden de tuinbouwbedrijven afzonderlijk geïnventariseerd. De tuinbouw is in de Deense landbouw echter van weinig betekenis, in 1970 waren er in totaal 5 800 tuinbouwbedrijven met een oppervlakte van ruim 17 000 ha. Vanwege de geringe betekenis van de tuinbouwbedrijven zal bij het nagaan van de structurele ontwikkelingen alleen aandacht worden gegeven aan de landbouwbedrijven vanaf 0,5 ha.

§ 1. De agrarische beroepsbevolking

Met de grotere oppervlakte en de veel geringere totale bevolking dan Nederland is Denemarken een van de mindere dicht bevolkte landen van de EG (114 inw./km²). De bevolking neemt slechts langzaam toe; in de periode 1960 - 1970 met gemiddeld 0,7% per jaar. Dit is iets meer dan de helft van de Nederlandse bevolkingsgroei (1,3% per jaar).

Van de totale bevolking woont bovendien een belangrijk deel (35%) in of in de nabijheid van Kopenhagen.

Tabel 1. De ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking

	1950	1960	1971
Aantal inwoners	4 281 000	4 585 000	4 951 000
Agrarische beroepsbevolking	470 000	325 000	170 000
In % van totale beroepsbevolking	21%	13%	8%

Bron: Landøkonomisk oversigt, 1971, Landbrugsstatistik 1971.

In vergelijking met Nederland is de totale agrarische beroepsbevolking ca. 1/3 kleiner. Het aandeel van de agrariërs in de totale beroepsbevolking is in Denemarken iets groter nl. 8% in Denemarken en 6% in Nederland.

De vermindering van de agrarische beroepsbevolking had vooral betrekking op de jongere arbeidskrachten zonder eigen huishouding; van de 78 000 in 1960 was in 1970 nog ca. 25% over. In deze categorie zijn de boerenzoons die in de landbouw werken vertegenwoordigd. Naast het thuis op het bedrijf werken van zoons kent men de gewoonte om de toekomstige boeren in het kader van de opleiding enige tijd op een ander be-

drijf te laten werken. Niet alleen wordt hiermede een basis gevormd voor de vermogensvorming van de toekomstige boer maar ook wordt door deze mobilisering van de gezinsarbeid een betere aanpassing van het arbeidsaanbod aan de arbeidsbehoefte op de afzonderlijke bedrijven bewerkstelligd. De categorie niet-gezinsarbeidskrachten, veelal de ouderen met eigen huishouding, daalde minder sterk. Ook het aantal meewerkende vrouwelijke arbeidskrachten is sterk verminderd. In 1970 was nog 1/6 van het aantal in 1960 over.

Tabel 2. Aantal vaste mannelijke arbeidskrachten

	1960	1971
Bedrijfshoofden	196 076	135 588
Gezinsleden	28 510	8 736
Niet-gezinsleden niet zelfst.	50 054	9 187
" " wel zelfst.	14 448	7 425
Totaal	289 088	160 936

De vermindering van het aantal meewerkende arbeidskrachten had tot gevolg dat het percentage eenmansbedrijven opliep van 62% in 1960 tot 85% in 1970. Op 10% van de bedrijven werkt een of meerdere vaste vreemde arbeidskrachten.

De bedrijfshoofden

In de periode 1960 - 1970 verminderde het aantal bedrijfshoofden van 196 000 tot 135 500; ofwel met 31%.

De bedrijfshoofden hebben een oudere leeftijdsopbouw dan een 10-tal jaren geleden; ruim de helft (56%) is boven de 50 jaar. Deze vergrijzing blijkt uit onderstaande tabel.

Tabel 3. Procentuele veredeling van de bedrijfshoofden naar leeftijd

	1960	1971
< 35 jaar	14	10
35 - 45 jaar	22	20
45 - 55 jaar	28	27
≥ 55 jaar	36	43
	100	100

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

Ter vergelijking kan gezegd worden dat in Nederland ongeveer 45% van de bedrijfshoofden 50 jaar of ouder is, terwijl de klasse beneden de 40 jaar belangrijk sterker vertegenwoordigd is nl. 27% t.o.v. 19% in Denemarken. De sterkere vertegenwoordiging van oudere bedrijfshoofden kan mede verband houden met de hogere leeftijd (67 jaar) waarop men ouderdomsuitkering ontvangt.

Tabel 4. Bedrijfshoofden naar leeftijd per oppervlakteklasse 1971 (%)

	< 10 ha	10 - 30 ha	30 - 50 ha	≥ 50 ha	Allen
< 30 jaar	2	4	7	5	4
30 - 40 jaar	9	16	22	23	15
40 - 50 jaar	19	27	27	26	25
50 - 60 jaar	29	29	25	25	28
≥ 60 jaar	41	24	19	21	28
Aantal	42 166	65 849	18 647	8 926	135 588

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

Zoals uit bovenstaande tabel blijkt zijn de ouderen vooral op de kleinere bedrijven sterk vertegenwoordigd. Op bedrijven vanaf 30 ha komt een wat grotere belangstelling van jongeren tot uiting.

Naast de bedrijfsoppervlakte is ook de ligging van het bedrijf van invloed. Op de eilanden zijn de boeren dooreengenoemen ouder dan op Jutland; gemiddelde leeftijden per gebied variëren van ca. 49 jaar in West-Jutland tot b.v. 53 jaar in de omgeving van de steden Kopenhagen en Odense.

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden kan er mede de oorzaak van zijn dat slechts ca. de helft van de Deense boeren na de lagere school geen verder dagonderwijs heeft gevolgd ¹⁾. Van de jongeren volgde een veel groter deel (2/3) verder onderwijs, voornamelijk op een landbouwschool. De ouderen hadden overwegend de volkshogescholen bezocht. Een zelfde vermindering van de betekenis van de volkshogescholen treft men aan bij de opleiding van de boerinnen.

Bedrijfshoofden met nevenberoep

Niet alleen is het aantal in de landbouw werkzame personen de laatste jaren sterk verminderd maar van de overgeblevenen heeft een aanmerkelijk deel een beroep buiten het eigen bedrijf. Zowel naar aantal als procentueel is het aantal bedrijfshoofden met een nevenberoep toegenomen.

Tabel 5. Percentage bedrijfshoofden met nevenberoep

	1965/1966	1970/1971
Eilanden	11,3	19,2
Jutland	5,2	13,0
Denemarken	7,2 (12 031)	15,0 (20 276)

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

1) G. Viby Mogensen: The social consequences of structural changes, in Danish agriculture Social forsknings instituttet, 1970.

De ontwikkeling naar het nevenberoep op de eilanden is ook op Jutland gevolgd. Op de eilanden zijn ook vrij veel boeren met grotere bedrijven die een nevenberoep uitoefenen. De nevenberoepswerkzaamheden worden o.m. verricht in de handel en transport sector (46%), in industrie en bouwnijverheid (27%) en op andere landbouwbedrijven (27%). Gemiddeld werd 184 dagen per jaar buiten het bedrijf gewerkt.

Van de boerinnen heeft ca. 9% een nevenberoep. Op een aantal bedrijven (3%) werken zelfs man en vrouw buiten het eigen bedrijf.

Volgens een onderzoek, verricht in verschillende delen van Denemarken bleek een belangrijk deel (1/5) van de boeren geneigd om van beroep te veranderen als men betere arbeidsvoorwaarden en een hoger (20%) inkomen zou kunnen krijgen. Vooral in de leeftijdsklasse 40 - 60 jaar en op bedrijven beneden 30 ha was belangstelling voor beroepsverandering. In deze categorieën en ook bij de jongeren stond men relatief positief t.o.v. omscholing; van het totaal wenste 16% omgeschoold te worden.

§ 2. De landbouwbedrijven

Van de Deense landbouwbedrijven ligt ruim 60% in de klasse 10 tot 50 ha. In 1970 was de gemiddelde bedrijfsoppervlakte 21 ha. In vergelijking met Nederland heeft Denemarken minder kleine bedrijven; de gemiddelde oppervlakte per grondgebruiker ligt dan ook belangrijk hoger.

Tabel 6. Bedrijfsoppervlaktestructuur 1970 (%)

	Denemarken	Nederland	
	alle grondgebruikers	hoofdberoep akkerbouwer/ veehouder	alle 2) grondgebruikers
0,5 1) - 5 ha	10	13	34
5 - 10 ha	21	25	21
10 - 20 ha	31	39	28
20 - 50 ha	32	21	15
≥ 50 ha	6	2	1
	100	100	100
Totaalaantal bedrijven	140 197	126 015	184 613
Totaalaantal ha	2 941 000	1 928 000	2 142 000
Gemiddelde aantal ha per bedrijf	21	16	11,6

1) Nederland: bedrijven vanaf 10 sbe. Denemarken bedrijven ≥ 0,5 ha inclusief de tuinbouwbedrijven.

2) Inclusief tuinbouw.

Bron: Landbrugsstatistik 1971, Landbouwcijfers 1972.

Bij een vergelijking van de Deense bedrijfsoppervlaktestructuur met die van de Nederlandse akkerbouw- en veehouderijbedrijven waarop het bedrijfshoofd zijn hoofdberoep in de landbouw heeft, valt het op dat Denemarken meer grotere bedrijven heeft. Naast gezinsbedrijven kent men er nog de + 1 200 "grote boeren" met gemiddeld 250 ha per bedrijf. Dit verschil komt ook tot uiting in het grote aandeel in het totale grondgebruik. In Denemarken is 25% van de totale oppervlakte in gebruik op bedrijven vanaf 50 ha, in Nederland is dit 9%.

In de periode 1960-1970 is de Deense bedrijfsoppervlaktestructuur sterk gewijzigd. Het percentage kleinere bedrijven is sterk verminderd.

Tabel 7. Wijzigingen in de bedrijfsoppervlaktestructuur (%)

	Denemarken		Nederland (hoofdberoep akkerbouwer/veehouder)	
	1960	1970	1959	1970
0,5 - 5 ha	19	10	23	13
5 - 10 ha	28	21	32	25
10 - 20 ha	28	31	30	39
20 - 50 ha	22	32	14	21
≥ 50 ha	3	6	1	2
	100	100	100	100
Totaalaantal bedrijven	196 076	140 051	175 880	126 015

Bron: Landbrugsstatistik en Landbouwcijfers.

Zoals uit bovenstaande tabel blijkt nam in Denemarken het aantal grotere bedrijven sterker toe dan in Nederland. Hiertegenover daalde het aantal bedrijven tot 30 ha.

In 10 jaar tijd is het aantal bedrijven beneden 30 ha met 60 000 verminderd. Het aantal van 30 ha of meer nam met 4100 toe. De totale vermindering (28%) bedroeg op jaarbasis bijna 3,5%. In dezelfde tijd verminderde het aantal Nederlandse akkerbouw- en veehouderijbedrijven met 3% per jaar.

Op de eilanden, waar een grotere invloed van de stedelijke samenleving merkbaar is, waren ingrijpende wijzigingen in de bedrijfsgroottestructuur dan op Jutland. Het aantal bedrijven verminderde er sinds 1960 met 35%, op Jutland daarentegen met 24%. Als gevolg hiervan nam de gemiddelde bedrijfsoppervlakte belangrijker toe en was op de Eilanden ruim 30% van de cultuurgrond in gebruik op bedrijven van 50 ha en meer.

Overheidsbeleid en bedrijfsvergroting 1)

Al sinds het begin van de vorige eeuw kent de Deense landbouw een gunstige verkaveling. Het behoud hiervan werd nagestreefd doordat het kadaster vrijwel alle landbouwgrond had toebedeeld aan nauwkeurig omschreven landbouwbedrijven. In oppervlakte hiervan mocht geen verandering worden aangebracht. Per bedrijf werd een z.g. grondwaarde vastgesteld die als basis diende voor de grondbelasting - vroeger erg hoog (4%) - en de hypotheekverlening en die ook werd gehanteerd bij het structuurbeleid als criterium voor de bedrijfsgrootte.

De reeds vroeg tot standgekomen gunstige verkaveling werd mede in stand gehouden doordat de regel heerste dat één van de kinderen het bedrijf in zijn geheel erfde onder schadeloosstelling van de overige erfgenamen.

Het beleid was vooral tot 1962 sterk gericht op de bescherming en stimulering van kleine intensief gevoerde gezinsbedrijven die werden beheerd door een eigen geërfde boerenstand. Pacht komt daardoor weinig voor in Denemarken en is ook niet geregeld in een speciale pachtwet ter bescherming van de pachters zoals in Nederland. De afvloeiing van arbeidskrachten uit de landbouw werd tegengegaan door het bevorderen van grondgebruik door landarbeiders.

Om kleine bedrijven te doen ontstaan had de staat een voorkeursrecht bij verkoop van bedrijven ≥ 60 ha buiten familieverband. Het grootgrondbezit werd beperkt gehouden doordat alleen natuurlijke personen landbouwgrond konden kopen en eveneens doordat eigenaren met 2 bedrijven waren uitgesloten. Op verkopen van grond bestond een landbouwkundige toetsing, zodat de vrijheid om bestaande bedrijven te vergroten of te verkleinen erg beperkt was.

Onder invloed van deze wetgeving zijn vele bedrijven van 0,5 - 15 ha voor landarbeiders gevormd. Het aantal bedrijven van ≥ 60 ha is door splitsing gedaald van 9 000 in 1901 tot 3 815 in 1960. Tot 1962 kon de boer vergroting van zijn bedrijf alleen maar verwezelijken door bedrijfsverandering een groter bedrijf kopen en zijn eigen bedrijf verkopen. Een grote omzet van boerderijen ging hiermede gepaard. In het jaar 1960 werden bv. 13 000 bedrijven verkocht op een totaal van 196 000. Slechts een klein deel van de verkopen vond plaats binnen de familie.

Een belangrijk deel (55%) van de boeren heeft hun bedrijf dan ook niet van familie overgenomen. Bij bedrijven vanaf 30 ha ligt de overname van familie evenwel belangrijk hoger; namelijk op 70%. Ook wisseling van bedrijf komt veel voor: 31% van de boeren woont niet meer op hun eerste bedrijf, w.o. 18% op het tweede en 10% op het derde.

Ten opzichte van hun vorig bedrijf heeft 60% momenteel een groter en 20% een kleiner bedrijf.

De veranderingen in de bedrijfsoppervlaktestructuur in de periode 1960 - 1970 kunnen mede worden gezien als resultaten van de verruiming van de wettelijke beperkingen op de bedrijfsvergroting.

1) Zie o.m. - Michael Tracy, Agriculture in Western Europe.

- LEI-rapport 367, enkele aspecten van de Deense landbouw
Den Haag 1961.

Sinds 1962 is de opheffing van bedrijven van minder dan 7 ha i.v.m. samenvoeging toegestaan. Aanvankelijk mochten de daarbij ontstane bedrijven niet groter zijn dan 21 ha. In 1967 werd dit maximum verhoogd tot 35 ha en in 1969 tot 100 ha.

Het bijpachten van een tweede bedrijf was aanvankelijk beperkt tot een oppervlakte van 100 ha en vervolgens tot 200 ha, waarbij binnen dit maximum meerdere bedrijven gepacht kunnen worden. In 1967 verviel het voorkeursrecht van de overheid bij de verkoop van grotere bedrijven.

De verruimingen hebben hun uitwerking niet gemist. Het aantal kadastrale bedrijven neemt jaarlijks met bijna 2 000 af door samenvoeging. In 1970 werden ca. 36 000 kadastrale bedrijven door boeren met 2 of meerdere bedrijven geëxploiteerd. Het aantal grotere bedrijven (≥ 60 ha) nam van 1962 tot 1971 met 1 800 toe.

Bij de vergroting van de bedrijven speelt blijkbaar de mogelijkheid tot pachten een belangrijke rol. Het pachten van gehele bedrijven nam de laatste jaren iets toe; in 1970 was 3,8% van alle bedrijven gepacht. Pacht van een deel van het bedrijf, soms inclusief de gebouwen, kwam echter voor op 15% van de bedrijven. Het totaal verpachte areaal is toegenomen van 7% in 1966 tot 12% in 1970. Op bedrijven vanaf 50 ha wordt echter 25% van de grond gepacht.

De verkoop van boerderijen is belangrijk teruggelopen; namelijk tot 3% in 1970, terwijl omstreeks 1960 jaarlijks 6,5% van de bedrijven werd verkocht.

De mogelijkheden tot bedrijfsvergroting komen tegemoet aan de wensen van boeren. Volgens de resultaten van een onderzoek in 1969 bleek namelijk dat 43% van de boeren een groter bedrijf wenste. Bijna de helft van hen wilde een vergroting van minstens 10 ha. Vooral de boeren met bedrijven vanaf 30 ha wensten een dergelijke vergroting. Volgens vele van de toen geïnterviewde boeren zouden de bedrijven over ca. 10 jaar belangrijk groter moeten zijn om een rendabele bedrijfsvoering mogelijk te maken: 70% van hen noemde daarvoor een oppervlakte van meer dan 30 ha, w.o. 21% die meer dan 60 ha noodzakelijk vond. Slechts 18% van de geënquêteerden had op dat moment een bedrijf van 30 ha of meer.

Bij een voortzetting van de daling van het aantal bedrijven zoals in de laatste jaren (4%) zullen er in 1980 nog ruim 90 000 bedrijven zijn. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte zou dan ca. 32 ha bedragen.

Financiering bedrijfsvergroting

Voor de financiering van de vergroting van de bedrijven is van belang dat de prijzen van boerderijen en landbouwgrond de laatste tijd snel stijgen. Te meer daar ook de rentevoet in Denemarken erg hoog ligt. De grondprijzen zijn met uitzondering van enige daling in de jaren 1968 en 1969 voortdurend opgelopen. De prijs van boerderijen van 10 - 100 ha is bij verkoop in de vrije handel - buiten familieverband - in de periode 1960 - 1970 ongeveer verdubbeld. In 1970 werd voor dergelijke bedrijven ca. 11 000 Dk per ha betaald. Ongeveer 40% hiervan vertegenwoordigde de waarde van de grond.

Het prijsniveau van de grond wordt beïnvloed door de toenemende belangstelling van niet-agrariërs.

Tabel 8. Aandeel verkopen aan niet boeren (vrije handel)

	Bedrijven < 10 ha	Bedrijven ≥ 10 ha	Totaal	Aantal verkopen
1966	44	25	33	4 580
1967	49	24	36	4 415
1968	54	28	40	3 116
1969	59	31	43	3 426
1970	61	32	44	3 600

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1971.

Zoals uit bovenstaande tabel blijkt is er vooral veel belangstelling voor kleinere bedrijven. Deze belangstelling komt ook tot uiting in de prijs die gemiddeld 9% hoger ligt dan bij de aankopen door agrariërs. De grote belangstelling voor boerderijen kan evenals de prijsstijgingen voor andere onroerende goederen in verband worden gezien met de geldontwaarding. Daarnaast zal ook de vraag naar recreatieve bewoning van boerderijen van invloed zijn geweest.

Een prijsopdrijvende invloed wordt ook toegeschreven aan het vooruitzicht van een mogelijke aansluiting bij de Europese Gemeenschap. Als gevolg hiervan waren volgens zegsliden sinds begin 1972 weer belangrijke prijsstijgingen gesignaleerd. Ten opzichte van 1970 waren de prijzen van boerderijen van 10 - 60 ha met 23% toegenomen.

Om de bedrijfsvergroting te vergemakkelijken is de overheid in 1971 goedkope leningen (6,5%) gaan verstrekken bij de aankoop van grond en gebouwen (zie hoofdstuk VI § 5). Voor vergroting van bedrijven tot 35 ha kan een dergelijke lening worden verkregen.

In verband met de aansluiting bij de EG kan nog worden opgemerkt dan van Deense zijde in 1973 maatregelen zijn getroffen om de Deense grond in Deense handen te houden. Zo kunnen buitenlanders alleen boerderijen kopen als men er ook op gaat wonen. Men moet dan bovendien de landbouw als hoofdberoep uitoefenen, is dit niet het geval dan mag het bedrijf ten hoogste 5 ha groot zijn. Naast een controle op het verwerven van landbouwbedrijven heeft de boer te maken met natuurbescherming en ruimtelijke ordening.

§ 3. Het bedrijfstype

De veehouderij vormt de belangrijkste produktierichting in de Deense landbouw. Op slechts een klein deel van de bedrijven komt helemaal geen veehouderij voor. Door het voorkomen van meerdere diersoorten per bedrijf in combinatie met een sterk uiteenlopende oppervlakte grond kan bijna 70% van de bedrijven als gemengde bedrijven worden beschouwd.

Tabel 9. Bedrijven naar oppervlakte en type in 1971 (%)

	Bedrijfsoppervlakte in ha				alle bedrijven
	0,5-10	10-30	30-50	≥ 50	
Met rundvee en varkens	47	74	71	61	65
Alleen rundvee	7	5	6	9	6
Alleen varkens	24	16	17	19	18
Geen vee	21	6	6	11	11
Totaal	100	100	100	100	100
W.v. met melk- of kalfkoeien	54	74	72	64	65
Aantal bedrijven	42 166	65 849	18 647	8 926	135 588

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

Op vrijwel alle grotere zowel als kleinere bedrijven worden varkens gehouden. Het houden van rundvee komt relatief minder voor op de kleinste en op de grootste bedrijven.

Melkveehouderij

Het aantal melkkoeien per bedrijf hangt samen met de bedrijfsgrootte in ha. Op de Deense bedrijven neemt de verbouw van voedergewassen een belangrijke plaats in. Speciale gewassen zoals klaver, luzerne, kunstweide, voederwortelen w.o. voedersuikerbieten en koolrapen voorzien voor een belangrijk deel in de voederbehoefte. Op de bedrijven met koeien is gemiddeld 0,6 ha gras en groenvoeder en wordt 0,2 ha voederwortelen per koe geteeld. Blijvend grasland is in Denemarken van veel minder betekenis dan in Nederland.

Tabel 10. Bedrijven naar oppervlakte en aantal koeien in 1971 (%)

	Bedrijfsoppervlakte				alle bedrijven
	0,5-10 ha	10-30 ha	30-50 ha	≥ 50 ha	
Geen koeien	52	26	28	35	35
1 - 10 koeien	42	27	12	8	28
10 - 20 "	6	41	29	11	26
20 - 30 "		6	23	15	7
≥ 30 "		1	9	30	4
	100	100	100	100	100
Totaalaantal bedrijven	42 166	65 849	18 649	8 926	135 588

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

Zoals uit tabel 10 blijkt zijn er relatief weinig grote melkveestapels. Op 16% van de bedrijven met koeien, meest de grotere naar oppervlakte, worden 20 of meer koeien gehouden. In vergelijking daarmee is het Nederlandse percentage (in 1970) 32% voor de bedrijven met 20 of meer koeien.

Zowel het aantal bedrijven met koeien als het percentage van de bedrijven waarop melkvee voorkomt is in de zestiger jaren drastisch verminderd. Het merendeel van de kleine melkveestapels is in korte tijd verdwenen. In 1961 had 83% van de bedrijven 1 of meer koeien, in 1971 nog 65%. Op de Eilanden daalde dit percentage in de periode 1960-1970 van 75% naar 53%. In grote delen van de Deense Eilanden treft men dan ook geen melkvee meer aan. Zowel op kleine bedrijven waarop het bedrijfshoofd een nevenberoep uitoefende of is gaan uitoefenen als ook op zeer grote bedrijven werd het melkvee afgestoten.

Wel is het aantal grotere melkveestapels toegenomen; in bv. de periode 1961-1971 nam het aantal met 20 koeien en meer met ca. 40% toe. (Zie tabel 11.)

De groei van de grotere melkveestapels is niet in staat geweest de vermindering van het aantal kleine op te vangen. Sinds 1961 verminderde het totale aantal koeien met 25%.

De uitkomsten van recente tellingen wijzen er echter op dat de melkveestapel omstreeks 1971 zijn dieptepunt passeerde. Ook in Nederland stagneerde toen de ontwikkeling. Sindsdien nam het aantal melk- en kalfkoeien weer belangrijk toe. In het afgelopen jaar met + 5% in Denemarken en met omstreeks 6% in Nederland.

Tabel 11. Ontwikkeling van de melkveestapel (%)

	1955	1961	1971
Zonder koeien	11	17	35
1 - 10 "	62	56	28
10 - 20 "	23	22	26
20 - 30 "	4	4	7
≥ 30 "	1	1	4
	100	100	100
Totaalaantal bedrijven	198 800	196 500	135 600
Aantal koeien	1 483 000	1 493 000	1 105 000

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Niettemin blijft de positie van het melkvee zwak doordat ca. 60% van het melkvee in eenheden van minder dan 20 koeien wordt gehouden. Daarbij komt dat tot voor enkele jaren als gevolg van de ongunstige rentabiliteit weinig is geïnvesteerd in de modernisering van de melkveestallen. De vergroting van de eenheden kan door de stallingscapaciteit worden bemoeilijkt.

Met de vermindering van de melkveestapel is eveneens het aandeel van de voedergewassen in het grondgebruik gedaald. Met name de in de vruchtwisseling opgenomen voedergewassen zijn sterk afgenomen.

Tabel 12. Ontwikkeling van de voedergewassen en grasland

	Aandeel in de oppervlaktecultuurgrond (%)		
	1950/54	1960/64	1971
Voederbieten	13	12	6
Kunstweide, klavers, etc.	23	20	16
Blijvend grasland	13	11	10
Van de totale opp. cultuurgrond	49	43	32

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Evenals in Nederland is gemiddeld per koe 1 stuks jongvee voor de fokkerij aanwezig. Ook t.a.v. het mestvee vertoont de Deense rundveestapel veel overeenkomst met de Nederlandse. Ongeveer 15% van de totale rundveestapel wordt nl. gevormd door jongvee voor de mesterij. Deze dieren worden echter voornamelijk gehouden op bedrijven met een relatief grote oppervlakte; 95% wordt aangetroffen op bedrijven van 10 ha en meer.

De varkenshouderij

Zowel de fokzeugen als de mestvarkens worden merendeels op de grotere bedrijven gehouden.

Tabel 13. Bedrijven naar oppervlakte en aantal varkens in 1971 (%)

	Bedrijfsoppervlakte			
	0,5 - 10 ha	10 - 30 ha	≥ 30 ha	alle bedrijven
Geen fokzeugen	43	29	40	36
1 - 10 "	47	41	19	29
10 - 30 "	10	26	30	21
≥ 30 "		4	11	14
Geen mestvarkens 1)	55	28	22	35
1 - 50 "	44	60	39	51
50 - 100 "	1	10	22	9
100 - 200 "		2	12	4
≥ 200 "			5	1
Totaalaantal bedr.	42 166	65 849	27 573	135 588

1) ≥ 35 kg.

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

De eenheden op de grotere bedrijven zijn veelal belangrijk groter dan op de kleinere bedrijven. De zeugen worden echter relatief meer op de kleinere en middelgrote bedrijven gehouden. Omstreeks 20% van de bedrijven met varkens houdt geen zeugen, zodat fokken en mesten op hetzelfde bedrijf veelvuldig voorkomt.

Door het gemengde karakter van de bedrijven is de varkenshouderij nog weinig geconcentreerd in grote eenheden. Dit blijkt o.m. uit onderstaande vergelijking van het aandeel van de wat grotere eenheden in de totale produktie met het betreffende Nederlandse aandeel.

Tabel 14. Aandeel van de grote eenheden in produktieomvang 1970

	Denemarken	Nederland
Eenheden van:		
minstens 100 mestvarkens 1)	34%	62%
" 30 fokzeugen	24%	47%

1) Denemarken > 35 kg

Nederland > 20 kg.

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1971, Landbouwcijfers 1972, LEB 1973.

Bij deze vergelijking moet men er rekening mee houden dat de Nederlandse varkensstapel in een korte periode is verdubbeld. Met name de bedrijven met weinig cultuurgrond hadden hierin een groot aandeel. De Deense varkensstapel had daarentegen al veel eerder een grote omvang.

Tabel 15. Ontwikkeling varkenshouderij

	Denemarken	Nederland
1962		
Totaalaantal varkens	7,1 miljoen	2,8 miljoen
Gemidd. aantal varkens/bedrijf	43	23
1970		
Totaalaantal varkens	8,2 miljoen	5,5 miljoen
Gemidd. aantal varkens/bedrijf	70	73
% mestvarkens op bedrijven > 10 ha	93	51
% zeugen > 10 ha	89	46
1973		
Totaalaantal varkens	8,3 miljoen	6,4 miljoen

Bron: Landbrugsstatistik, Landbouwcijfers.

Landbrugsraadets Meddelelser 23 aug. 1973.

De concentratie van de varkens in grote eenheden vindt evenwel ook in Denemarken plaats: van de totale varkensstapel werd in 1961 28% gehouden op bedrijven met minstens 100 fok- en mestvarkens, in 1971 was dit reeds 60%. Evenals bij de melkkoeien ging deze concentratie samen met een vermindering van het aantal varkenshouders, het aantal varkens nam echter wel belangrijk toe.

De pluimveehouderij

Op bijna de helft van de bedrijven houdt men legkippen; slechts een gering aantal bedrijven (5%) heeft 300 of meer kippen. Ook hierbij zijn de grotere bedrijven sterk vertegenwoordigd; 1/3 is groter dan 30 ha. Ruim 70% van de legkippen wordt dan ook gehouden op bedrijven met minstens 10 ha. Voor Nederland ligt dit aandeel op 31%. Het totale aantal leghennen in Denemarken is echter veel kleiner nl. 5,5 miljoen.

Van de bedrijven met slachtkuikens heeft 10% er 1 000 of meer. Bijna de helft hiervan zijn bedrijven met meer dan 30 ha. Ook van de totale slachtpluimveeproductie wordt ruim 70% geleverd door bedrijven met relatief veel grond (≥ 10 ha). Op een gering aantal grotere bedrijven wordt het merendeel van de 7,7 miljoen slachtkuikens te houden.

De marktware gewassen

De Deense veehouderij verbruikt in sterke mate eigen verbouwd voer. Voor de varkenshouderij is hierbij de graanteelt van belang. Op de bedrijven met varkens wordt (1970) gemiddeld ca. 0,17 ha graan per varken verbouwd. Bij een voederbehoefte van 0,15 ha per varken zou door-eengenomen de graanproductie op bedrijven vanaf 20 ha toereikend zijn voor de varkenshouderij. Dit is eveneens het geval voor de bedrijven met minder dan 150 varkens.

De granen nemen daardoor een belangrijke plaats in in het bouwplan zelfs op de kleinste bedrijven.

Tabel 16. Percentage granen per oppervlakteklasse

	Bedrijfs grootte					Alle bedrijven
	< 10 ha	10 - 30 ha	30 - 50 ha	50 - 100 ha	≥ 100 ha	
Eilanden	64	63	68	63	62	66
Jutland	57	54	54	60	62	57
Denemarken	60	57	56	61	62	59

Bron: Landbrugsstatistik 1970.

Met de vermindering van het aantal koeien is eveneens de verbouw van groenvoedergewassen gedaald. Met name daardoor is op de Eilanden het percentage granen toegenomen van 54% in 1960 tot 66% in 1970. Een

zeer hoog percentage van de cultuurgrond is nl. te gebruiken als bouwland. Het zwak glooiende land laat zich, behoudens de wat steilere hellingen, veelal gemakkelijk bewerken.

De teelt van andere marktbaar gewassen dan granen is slechts op een gering deel van de bedrijven van belang. Het merendeel van deze bedrijven (70%) ligt op de Eilanden. Zoals uit de volgende tabel blijkt, kan de oppervlakte van deze gewassen op de betreffende bedrijven wel van betekenis zijn. Met name geldt dit voor de zaadteelt waarvan de teelt van graszaden het belangrijkste is.

Tabel 17. Enkele marktbaar gewassen 1970

	Opp. in ha	% bedrijven waarop gewas wordt verbouwd	Gemiddeld aantal ha/bedrijf
Tarwe	113 000	14	5,5
Suikerbieten	47 000	10	3,3
Aardappelen	37 000	16	1,6
Zaden	53 000	5	7,-
Industriezaden- vezels	20 000	3	6,-

Bron: Landbrugsstatistik 1970.

Jaarlijks wordt naar schatting ca. 90 000 ha brouwergerst verbouwd; dit is uiteraard maar een gering deel van de totale gerstverbouw.

Landelijk zijn de marktbaar gewassen buiten de granen van gering belang. De aardappelenteelt blijkt zich niet te kunnen handhaven. Het verdwijnen van de teelt van voederaardappelen zal hierbij eveneens van invloed zijn geweest.

Tabel 18. Ontwikkeling van enkele akkerbouwgewassen

	(in % van opp. cultuurgrond)			
	1950/1954	1960/1964	1971	1973
Granen	42	50	60	60
W.o. gerst	18	28	47	49
Aardappelen	3	2	1	1)
Suikerbieten	2	3	2	1)
Zaderijen	2	2	2	2

1) Onbekend.

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Toekomstige ontwikkeling van het bedrijfstype

Door stagnatie in de ontwikkeling van de rundveehouderij en door het afstoten van de melkkoeien is van veel bedrijven de bestaansbasis ver-smald. Het overgaan op graanverbouw en in het bijzonder van gerst is weliswaar gunstig uit oogpunt van arbeidsorganisatie. Het is echter nog de vraag of dit op langere termijn, met name bij de kleinere oppervlakte van vele Deense bedrijven wel voldoende perspectief zal bieden. De afgelopen jaren is de oppervlakte graan niet meer uitgebreid.

In de komende jaren zal het aantal bedrijven met melkvee nog verder dalen; immers een groot aantal melkveestapels is aan de kleine kant. Op de grotere bedrijven zullen de melkveestapels verder toenemen. Subsi-diëring van de bouw van melkveestallen en een betere rentabiliteit zullen dit schaalvergrotingsproces bevorderen.

Op vele bedrijven zonder melkvee zullen de graanteelt en de varkens-houderij gecombineerd worden. De bedrijven met uitsluitend akkerbouw en met name de kleinere zullen in toenemende mate door bedrijfshoofden met een nevenberoep buiten de landbouw geëxploiteerd moeten gaan wor-den.

§ 4. De mechanisatie

De vermindering van het aantal arbeidskrachten ging gepaard met een toeneming van de mechanisatie. Dit blijkt uit onderstaande aantallen trekkers en machines in resp. 1960 en 1970.

Trekkers	110 000	175 000
Maaidorsers	9 000	43 000
Hakselaars		53 000

Vrijwel alle Deense landbouwbedrijven (87%) beschikken over een trekker en op een derde van de bedrijven is een maaidorser beschikbaar. Van de maaidorsers is 45% zelfrijdend zodat er nog relatief veel getrok-ken machines in gebruik zijn. Ongeveer 40% van de bedrijven beschikt over een hakselaar of maaikneuzer. Een deel van de machines is ge-meenschappelijk bezit van meerdere boeren. Men krijgt de indruk van een tamelijk zware eigen mechanisatie. Voorts beschikken in tegenstel-ling tot Nederland vele bedrijven over eigen droog-, maal- en mengin-stallaties.

Een deel van de bedrijven moet gebruik maken van loonwerk door zg. machinestations. In totaal zijn er ruim 1100 bedrijven die loonwerk verrichten w.v. ongeveer 40% welke uitsluitend loonwerk verrichten. Vooral voor het maaidorsen, het zaaien van bieten, w.v. een belangrijk deel voederbieten, en de groenvoerdroogst wordt door vele boeren een beroep gedaan op de machinestations. Deze werkzaamheden worden op eveneens een belangrijk deel van de bedrijven verricht met machine van andere boeren. Bij enkele werkzaamheden zoals bietenrooien en maai-dorsen maakt men in enigszins omvangrijke mate gebruik van gemeen-schappelijke machines.

Het aantal machinestations en ook het aantal er in gebruik zijnde ma-

chines neemt geleidelijk af. Mogelijk hangt dit samen met de vermindering van het aantal kleine bedrijven.

Door vroegere overheidsmaatregelen is de Deense landbouwgrond goed verkaveld. Het melkvee kan dan ook veelal winter en zomer op stal worden gemolken. Dit zal er toe geleid hebben dat gemakkelijker installaties in de stal worden aangebracht.

Zo waren er in juli 1970 bijna 6 500 bedrijven met een melkleiding waarbij veelal ook een tank en 7 700 met een uitmestinstallatie. Gerelateerd aan de bedrijven met wat grotere melkveestapels (20 melkkoeien) betekent dit, dat 44% een melkleidinginstallatie en 54% een uitmestinstallatie had.

In de varkensstallen kwamen eveneens uitmestinstallaties voor; ca. een derde van de grotere bedrijven (≥ 150 varkens) had een dergelijke installatie.

HOOFDSTUK II

De betekenis van de diverse agrarische produktietakken

§ 1. Overzicht van de totale agrarische produktie op basis van de verkopen door de boer

Tabel 19 geeft een overzicht van de produktiewaarde van de agrarische produktie in Denemarken en Nederland op basis van de verkopen door de boer.

Tabel 19. Samenstelling van de produktiewaarde en bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen in 1971

	Denemarken		Nederland	
	mln. gld. 1)	%	mln. gld.	%
Totale produktie:				
akkerbouw 2)	573	10,7	1 814	14,1
tuinbouw	418	7,8	2 649	20,7
veehouderij 3)	4 343	81,4	8 365	65,2
totaal	5 334	100,-	12 828	100,-
Aangekochte grondstoffen en diensten				
veevoeder	845	15,8	4 271	33,3
overige	1 008	18,9	2 019	15,7
totaal	1 853	34,7	6 290	49,-
Bruto toegevoegde waarde	3 481	65,3	6 538	51,-

1) Omrekening 1 Dkr = f 0,48.

2) Heeft alleen betrekking op de verkochte produkten, dus niet op de op eigen bedrijf vervoederde produkten.

3) Nederland: excl. hooi.

Bron: Landbrugsstatistik en Landbouwcijfers.

Zowel in Nederland als in Denemarken blijkt de veehouderij een overheersende positie in te nemen. Ten aanzien van de akkerbouw dient met nadruk opgemerkt te worden dat de produktie alleen betrekking heeft op de verkochte produkten. In verband met de grote hoeveelheden graan, die in Denemarken op het eigen bedrijf worden vervoederd, is de betekenis van de akkerbouw veel groter dan uit het weergegeven percentage blijkt.

De tuinbouw heeft in Nederland veel meer betekenis dan in Denemarken, waar de tuinbouw een zeer ondergeschikte rol speelt.

Niettegenstaande de overheersende positie van de Deense veehouderij wordt er, in vergelijking met Nederland, relatief weinig veevoeder bijgekocht.

De Deense boeren vervoederden in 1970/'71 van de totale inlandse graanproductie ad 5,9 mln. ton $\pm$ 5 mln. ton of wel 85%. In Nederland is de graanproductie niet alleen veel kleiner, maar komt ook het vervoederen op eigen bedrijf vrijwel niet voor. Wel wordt een deel van de inlandse graanproductie, 46% in 1970/'71, aan het vee vervoerd, maar dit gebeurt op andere bedrijven dan waar het graan wordt verbouwd.

De Deense landbouw werkt derhalve met minder non-factor inputs dan de Nederlandse. Het totaal van de gekochte grondstoffen en diensten komt voor Denemarken op 35% van de totale verkochte produktie en voor Nederland op 49%, dus een aanmerkelijk verschil.

Wat de ontwikkeling van de agrarische produktie betreft, geeft tabel 20 een nader inzicht.

Tabel 20. Agrarische produktie in 1971 in indexcijfers (1960 = 100)

	Denemarken		Nederland	
	volume	waarde	volume	waarde
Totale produktie	107	147	139	199
w.v.: akkerbouw	116	119	101	125
tuinbouw	131	187	169	244
veehouderij	104	148	143	211

Bron: Landbrugsstatistik en Landbouwcijfers.

Uit deze tabel blijkt dat de landbouwproduktie zich in Nederland veel sterker heeft uitgebreid dan in Denemarken. Slechts ten aanzien van de akkerbouwproduktie geeft Nederland geen groei te zien, hoewel de prijsontwikkeling van akkerbouwprodukten in Nederland gunstiger is geweest dan in Denemarken. Ook de prijsontwikkeling van tuinbouw- en veehouderijprodukten is in Nederland gunstiger geweest dan in Denemarken. Hierbij dient opgemerkt te worden dat zich in 1970 en 1971 een sterke prijsstijging heeft voorgedaan in Denemarken, waardoor het prijsverschil met Nederland veel minder groot is geworden dan in de jaren 1965-1969 het geval was (zie hoofdstuk III § 1).

§ 2. Akkerbouw

Waarde van de verkochte produktie

De waarde van de verkochte akkerbouwprodukten is in Denemarken belangrijk geringer dan in Nederland. Uit tabel 21 blijkt dat de waarde

van de verkochte Nederlandse akkerbouwprodukten in 1971 ongeveer driemaal zo hoog was als van de Deense. In Denemarken wordt echter, zoals reeds eerder is opgemerkt, een zeer groot deel van de inlandse graanproduktie op het eigen bedrijf vervoerd.

Tabel 21. Waarde en samenstelling van de verkochte akkerbouwproduktie in 1971

	Denemarken		Nederland	
	mln. gld.	%	mln. gld.	%
Granen	245	42,8	630	34,7
Suikerbieten	134	23,4	316	17,4
Aardappelen	55	9,6	605	33,4
Overige produkten	139	24,2	263	14,5
Totaal	573	100,-	1 814	100,-

Bron: Landbrugsstatistik en Landbouwcijfers.

Wat de samenstelling betreft valt het op dat in Denemarken de aardappelen van veel geringere betekenis zijn dan in Nederland.

Produktie en verbruik

Ondanks de teruggang in het areaal aardappelen en suikerbieten is Denemarken voor aardappelen nog zelfvoorzienend en is er voor suiker nog een gering overschot.

De toeneming van de graanteelt heeft ertoe geleid, dat Denemarken in 1968 voor het eerst sedert vele jaren zelfvoorzienend voor granen is geworden. In 1970 is er door de tegenvallende opbrengst per ha echter weer een tekort opgetreden. In 1971 is de graanproduktie weer sterk gestegen, maar desondanks was er nog een gering tekort aan graan.

In tabel 22 wordt een overzicht gegeven van de graanproduktie en van de aanwending hiervan. (Zie tabel 22 op blz. 34.)

In vergelijking met Nederland ($\pm$ 1,5 mln. ton) is de Deense graanproduktie ruim viermaal zo groot.

Van de voedergranen is in Denemarken 25% bestemd voor rundvee, 67% voor varkens, 6% voor pluimvee en 2% voor overige dieren.

Het verbruik van granen van eigen bedrijf was in 1970/1971 in Denemarken gemiddeld 54%, namelijk van tarwe 3%, rogge 24%, gerst 60%, haver 49% en mengteelt 76%.

Tabel 22. Produktie en verbruik van granen (x 1 000 ton)

	1951/'52 - 1955/'56	1960/'61 - 1964/'65	1969/ 1970	1970/ 1971	1971/ 1972
Produktie	3 852	5 045	6 436	5 920	6 694
Netto import	363	627	% 72	553	81
Beginvoorraad	-	337	494	377	350
Totaal beschikbaar	-	6 009	6 858	6 850	7 125
Verbruik voor zaaizaad	242	282	313	316	315
Verbruik voor meel en griesmeel	484	445	413	421	425
Verbruik voor industr. doeleinden	77	110	112	117	115
Eindvoorraad	(49)	369	377	350	482
Verbruik voor veevoeder	3 363	4 803	5 643	5 646	5 788

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Produktie per ha

De produktie per ha van enige akkerbouwgewassen wordt in tabel 23 weergegeven.

Tabel 23. Produktie per ha van enige akkerbouwgewassen in kg

	1960/'64	1965/'69	1969	1970	1971
Tarwe	4 030	4 510	4 360	4 490	4 850
Rogge	2 900	3 160	3 280	3 010	3 540
Gerst	3 780	3 900	4 030	3 560	3 980
Haver	3 630	3 790	3 740	3 420	3 780
Aardappelen	20 800	22 900	19 800	27 900	23 600
Suikerbieten	37 500	37 600	37 600	40 000	40 900

Bron: Danmarks Statistik.

In vergelijking met de produktie in Nederland is de opbrengst van granen in Denemarken ongeveer gelijk per ha, maar de opbrengsten van suikerbieten en aardappelen blijven in Denemarken achter bij de Nederlandse opbrengsten.

§ 3. Veehouderij

Waarde van de produktie

Tabel 24 geeft een overzicht van de waarde van de veehouderijproduktie van Denemarken en Nederland.

Tabel 24. Waarde en samenstelling van de veehouderijproduktie in 1971

	Denemarken		Nederland	
	mln. gld.	%	mln. gld.	%
Rundvlees	805	18,5	1 751	20,9
Varkensvlees	2 002	46,1	2 214	26,5
Pluimveevlees	136	3,1	638	7,6
Overig vlees	11	0,3	99	1,2
Subtotaal vlees	2 954	68,0	4 702	56,2
Melk en zuivel	1 310	30,2	3 330	39,8
Eieren	127	2,9	459	5,5
Subtotaal vlees, zuivel, eieren	4 391	101,1	8 491	101,5
Vermeerdering veestapel	- 48	- 1,1	- 126	- 1,5
Totaal	4 343	100,0	8 365	100,0

Bron: Landbrugsstatistik en Landbouwcijfers.

Uit deze tabel blijkt dat de varkenshouders in Denemarken met 46% een doorslaggevende rol speelt bij de veehouderijproduktie. In Nederland speelt de varkenshouderij met 26% van de totale produktie een veel minder grote rol. Melk en zuivel daarentegen leveren in Nederland een grotere bijdrage tot de totale produktiewaarde dan in Denemarken (40 tegen 30%). In beide landen is in 1971 een inkrimping van de veestapel opgetreden, maar volgens voorlopige cijfers heeft er in 1972 weer een uitbreiding plaatsgehad.

a. Rundveehouderij

Tabel 25 geeft een inzicht in de ontwikkeling van de Deense rundveestapel gedurende de laatste 20 jaar. (Zie tabel 25 op blz. 36.)

Deze ontwikkeling laat tot 1972 een daling van de melkveestapel zien met + 3,5% per jaar sinds 1960/'64. De totale omvang van de rundveestapel is aanvankelijk gestegen tussen 1950/'54 en 1960/'64, maar is daarna gaan dalen met + 3% per jaar. In 1972 is de rundveestapel voor het eerst sinds vele jaren echter iets in omvang toegenomen.

Nederland had in 1972 ruim 4,3 mln. runderen, dus ruim de helft meer dan Denemarken. Bij het melkvee is het verschil nog groter, namelijk 1,98 mln. in Nederland tegen 1,13 mln. in Denemarken, dus 75% meer.

Tabel 25. Ontwikkeling van de rundveestapel (x 1 000 stuks)

	1950 - 1954	1960 - 1964	1970	1971	1972
Melkkoeien	1 526	1 434	1 153	1 105	1 125
Vaarzen > 1 jaar	675	746	652	622	628
Jongvee < 1 jaar	812	1 120	989	950	989
Stieren > 1 jaar	31	56	18	20	22
Ossen > 1 jaar	43	67	30	26	24
Totaal rundvee	3 087	3 423	2 842	2 723	2 788

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Melkveerassen en melkcontrole

In Denemarken komen overwegend 3 melkveerassen voor, namelijk Deens Rood, Zwartbont en Jersey. De ontwikkeling van deze melkveerassen in de loop der jaren alsmede de gemiddelde produktie volgens de melkcontrole wordt in tabel 26 weergegeven.

Tabel 26. Melkveerassen en melkcontrole-gegevens

	Percentage van totale melkvee- stapel				melkcontrole-gegevens 1970/'71	
	1954	1960	1966	1969	kg melk	vetgehalte
Deens Rood	69	61	48	40	4 921	4,17
Zwartbont	16	18	29	34	4 964	4,00
Jersey	8	15	16	18	3 725	6,09
Foodbont	4	1	1	-	4 649	3,84
Kruislingen	3	5	6	8	-	-
Totaal	100	100	100	100	4 660	4,37

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Uit deze tabel blijkt dat het aandeel van Deens Food voortdurend daalt en dat het zwartbonte ras voortdurend belangrijker wordt. Het Jersey-ras neemt langzaam in betekenis toe, evenals de kruislingen. Het roodbonte ras daarentegen is vrijwel verdwenen.

Het percentage koeien dat deelneemt aan de melkcontrole bedraagt $\pm 56\%$ en blijft tamelijk stabiel.

Melkproduktie en bestemming

Tabel 27 geeft een overzicht van de Deense melkproduktie en de bestemming hiervan.

Tabel 27. Melkproduktie (x 1 000 ton) en bestemming (in procenten)

	1950 - 1954	1960 - 1964	1970	1971
Volle melk, productie	5 281	5 319	4 630	4 556
Bestemming:				
veevoer	5	4	4	4
consumptie op				
boerderij	3	4	3	3
drinkmelk	7	7	8	8
slagroom en ijs	4	5	7	7
boter	68	60	56	54
kaas	10	14	15	16
kondens en poeder	3	6	7	7
Magere melk, prod.	3 400	3 089	2 515	2 362
Bestemming:				
menselijke con-				
sumptie	2	2	8	9
veevoeder	85	80	65	61
kaas	9	11	15	16
kondens en poeder	4	7	12	14

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

De melkproduktie is in de periode 1950/'54 tot 1960/'64 iets gestegen ondanks een kleine daling van de melkveestapel. Sinds de periode 1960/'64 is de melkproduktie echter met $\pm 14\%$ gedaald.

In de bestemming van de melk is een verschuiving te zien van boter naar kaas, kondens en poeder. Toch blijft de boterproduktie nog meer dan de helft van de melkproduktie opeisen. Voorts valt het op dat Denemarken slechts een relatief klein deel van de melkproduktie nodig heeft voor consumptie in de vorm van drinkmelk, room etc.

Ongeveer 55% van de totale melkproduktie wordt aangewend voor exportproduktie en $\pm 45\%$ voor binnenlandse consumptie.

Van de boterproduktie in 1971 (124 000 ton) werd 64% geëxporteerd en van de kaasproduktie (116 000 ton) 59%.

Rund- en kalfsvleesproduktie

De rund- en kalfsvleesproduktie is gestegen van 190 000 ton in 1950/'54 tot 264 000 ton in 1960/'64. Daarna is er een kleine daling opgetreden tot 231 000 ton in 1971. Van deze 231 000 ton is 47% in het binnenland verbruikt, zodat ook bij rund- en kalfsvlees de export van grote betekenis is. De rund- en kalfsvleesproduktie in 1971 bestond voor 145 000 ton uit rundvlees, 85 000 ton uit kalfsvlees (babybeef) en 500 ton kalfsvlees van nuchtere kalveren. Evenals in Nederland is het aantal nuchtere kalveren, dat wordt geslacht, sterk teruggelopen van 117 000 in 1961 tot 22 000 stuks in 1971. Het aantal vleeskalveren voor produktie van babybeef steeg in deze periode van 467 000 in 1961 tot 545 000 stuks in 1971. Het aantal volwassen slachtrunderen tenslotte daalde van 705 000 stuks in 1961 tot 549 000 in 1971.

b. Varkenshouderij

Tabel 28 geeft een inzicht in de ontwikkeling van de varkensstapel gedurende de laatste 20 jaar.

Tabel 28. Ontwikkeling van de varkensstapel (x 1 000 stuks)

	1950 - 1954	1960 - 1964	1970	1971	1972
Beren	14	20	32	35	36
Zeugen	439	806	999	978	1 019
Biggen bij de zeug	1 008	1 892	2 341	2 470	2 681
Overige biggen < 35 kg	871	1 760	1 887	1 971	1 979
Mestvarkens > 35 kg	1 503	2 676	3 102	3 172	3 149
Totaal	3 835	7 154	8 361	8 626	8 864

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Deze ontwikkeling laat zien, dat vooral in de periode van 1950/'54 tot 1960/'64 de varkensstapel zeer sterk is toegenomen. Daarna heeft de stijging zich weliswaar voortgezet, maar in veel langzamer tempo.

Nederland had in 1972 6,23 mln. varkens en Denemarken 8,86 mln. varkens, zodat de Deense varkensstapel $\pm 40\%$ groter is.

Productie en afzet van varkensvlees

De productie van varkensvlees en de bestemming daarvan wordt in tabel 29 weergegeven.

Tabel 29. Productie en bestemming van varkensvlees (x 1 000 ton)

	1951/'55	1960/'64	1969	1970	1971
Productie	462	687	742	771	816
Binnenlandse consumptie	159	186	167	168	176
Export	301	494	571	586	629
w.v.: bacon	198	289	294	288	285
overig varkensvlees	57	78	99	110	141
levende dieren	11	24	27	22	18
conserven	35	103	151	166	185

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

De geweldige afhankelijkheid van Denemarken voor wat betreft de export van varkensvlees blijkt duidelijk uit tabel 29. De binnenlandse consumptie verandert vrijwel niet, zodat de voortdurend stijgende productie van varkensvlees moet worden geëxporteerd. In 1971 werd niet minder

dan 77% van de produktie geëxporteerd, waarvan bijna de helft in de vorm van bacon. Voorts wordt de export in de vorm van conserven steeds belangrijker.

c. Pluimveehouderij

De ontwikkeling van de pluimveestapel gedurende de laatste 20 jaar wordt in tabel 30 weergegeven.

Tabel 30. Ontwikkeling van de pluimveestapel (x 1 000 stuks)

	1950/'54	1960/'64	1969	1970	1971
Hanen > 1/2 jaar	92	82	75	67	66
Hennen > 1/2 jaar	10 238	8 834	6 687	6 330	5 483
Kuikens	13 354	17 958	11 659	11 450	10 671
w.v. voor de slacht	-	10 242	7 127	7 809	7 639
Totaal hoenders	23 684	26 874	18 421	17 847	16 220
Kalkoenen	31	163	420	504	451
Eenden	498	745	620	638	650
Ganzen	233	233	182	180	166

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Het aantal leghennen blijkt in de loop van de laatste 20 jaar steeds afgenomen te zijn. De slachtkuikens, die pas vanaf 1960/'64 meetellen, blijken evenmin een grote ontwikkeling door te maken.

Nederland heeft ruim driemaal zoveel leghennen als Denemarken en viermaal zoveel slachtkuikens.

Het aantal eenden en ganzen geeft de laatste 10 jaar een geringe teruggang te zien in Denemarken, maar het aantal kalkoenen daarentegen toont een zeer sterke stijging.

Produktie en afzet

Van de totale eierproduktie in 1971 van 75 000 ton werd 72% in het binnenland verbruikt en van de produktie van pluimveevlees (80 000 ton panklaar gewicht) werd 32% in het binnenland afgezet.

HOOFDSTUK III

Prijs- en inkomensontwikkeling in de deense landbouw

§ 1. Producentenprijzen

Tabel 31 geeft een overzicht betreffende de verhouding van de producentenprijzen in Denemarken t.o.v. enige andere Europese landen in de periode 1960-1970.

Tabel 31. De verhouding van de producentenprijzen in indexcijfers tussen Denemarken en enige andere Europese landen in de periode 1960-1970 (Deense prijzen = 100)

	1960/ '61	1966/ '67	1967/ '68	1968/ '69	1969/ '70	1970/ '71
Denemarken	100	100	100	100	100	100
Zweden	137	143	154	152	137	141
Noorwegen	145	150	169	170	155	154
Engeland	126	117	111	111	101	107
EFTA	125	121	123	123	114	117
West-Duitsland	137	139	142	142	137	127
Frankrijk	115	126	132	139	114	115
Nederland	118	133	143	148	130	125
EEG	126	134	140	142	127	125
West-Europa	126	131	134	136	122	123

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Uit deze tabel blijkt dat de producentenprijzen in Denemarken t.o.v. Zweden en Noorwegen zijn achtergebleven, maar t.o.v. Engeland beter zijn geworden. In verhouding tot de EEG-landen is er eveneens van een achteruitgang van Denemarken sprake geweest. In 1969/'70 heeft er echter een sterke prijsstijging in Denemarken plaatsgehad, waardoor de verschillen kleiner zijn geworden. Desondanks blijven de Deense producentenprijzen nog aanmerkelijk lager dan in andere Europese landen, zowel in EFTA-verband als in EEG-verband.

De prijsontwikkeling is op de binnenlandse markt in Denemarken beter geweest dan op de exportmarkt. Tabel 32 laat zien, dat de prijzen op de exportmarkt met 21% zijn gestegen en op de binnenlandse markt met 62% sinds 1950/'54. Verder valt het in deze tabel op dat de dierlijke producten meer in prijs zijn gestegen dan de plantaardige producten.

Tabel 32. Ontwikkeling van de prijzen van landbouwprodukten in indexcijfers (1950/'51 - 1954/'55 = 100)

	1950/'51 - 1954/'55	1960/'61 - 1964/'65	1969/ '70	1970/ '71	1971/ '72
Dierlijke produkten	100	102	137	139	150
Plantaardige produkten	100	102	120	112	111
Totale produktie	100	102	136	137	146
Binnenlandse markt	100	113	150	150	162
Exportmarkt	100	97	114	113	121

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

De prijsontwikkeling van een aantal afzonderlijke landbouwprodukten wordt in tabel 33 weergegeven. Uit deze tabel blijkt dat pluimveevlees, tarwe en gerst sinds het begin van de vijftige jaren in prijs zijn gedaald en dat rundvlees en suikerbieten het meest in prijs zijn gestegen.

Tabel 33. Prijsontwikkeling van een aantal landbouwprodukten

	Indexcijfers		Prijzen in Dkr per 100 kg	
	1950/'51 - 1954/'55	1971/ '72	1950/'51 - 1954/'55	1971/ '72
Drinkmelk, 3,65% vet, af-fabriek	100	157	37,12	58,30
Boter, af-fabriek	100	165	620,--	1 022,--
Kaas, af-fabriek	100	160	366,--	585,--
Varkensvlees	100	126	439,--	551,--
Eieren	100	106	383,--	405,--
Rundvlees	100	213	207,--	440,--
Pluimveevlees	100	56	506,--	300,--
Aardappelen	100	138	18,95	26,18
Suikerbieten	100	178	7,35	13,10
Tarwe	100	99	53,75	53,13
Gerst	100	88	53,94	47,73

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

§ 2. Prijzen van produktiemiddelen

De prijzen van de produktiemiddelen zijn in de laatste 20 jaar ruim verdubbeld. De arbeidslonen tonen de grootste stijging, namelijk ruim een verviervoudiging, terwijl de voedermiddelen en kunstmeststoffen relatief weinig zijn gestegen. Tabel 34 geeft een overzicht van de prijsontwikkeling van diverse produktiemiddelen.

Tabel 34. Ontwikkeling van de prijzen van diverse produktiemiddelen in indexcijfers (1950/'51 - 1954/'55 = 100)

	1950/'51 - 1954/'55	1960/'61 1964/'65	1969/ '70	1970/ '71	1971/ '72
Arbeidsloon	100	186	374	416	467
Voedermiddelen	100	96	114	123	122
Kunstmeststoffen	100	108	115	115	117
Brandstoffen	100	94	93	106	111
Gebouwenkosten	100	137	215	232	251
Machineprijzen	100	122	136	146	165
Onderhoud machines	100	154	228	254	278
Diversen	100	113	155	163	174
Totaal	100	135	202	220	237

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

§ 3. Produktiviteitsontwikkeling

Hoewel de produktie in de Deense landbouw de laatste 20 jaar slechts met 32% is gestegen tegen 165% in de industrie, is de produktie per arbeidskracht in de landbouw meer gestegen dan in de industrie. Dit wordt veroorzaakt door de snelle daling van het aantal arbeidskrachten in de Deense landbouw bij een iets grotere totale produktie. Tabel 35 geeft een overzicht betreffende de produktiviteitsontwikkeling in landbouw en industrie.

Tabel 35. Ontwikkeling van het aantal arbeidskrachten en produktiviteit in industrie en landbouw in indexcijfers (1950/'54 = 100)

	1950 - 1954	1960 - 1964	1969	1970	1971
Aantal arbeidskrachten					
industrie	100	128	132	135	132
landbouw	100	75	54	53	52
Totale produktie					
industrie	100	168	252	258	265
landbouw	100	130	130	125	132
Arbeidsproduktiviteit					
industrie	100	132	191	191	201
landbouw	100	174	242	236	253

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Interessant is ook hoe de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in de Deense landbouw is geweest in vergelijking met die in de Nederlandse landbouw. Tabel 35 a verschaft hierover globale informatie. In deze tabel wordt onder de ontwikkeling van de bruto-arbeidsproductiviteit verstaan de volume-ontwikkeling van de omzet (verkopen landbouwprodukten) per arbeidseenheid en onder de ontwikkeling van de netto-arbeidsproductiviteit de volume-ontwikkeling van de toegevoegde waarde (verkopen minus inkopen goederen en diensten) per arbeidsjaareenheid. Bij deze vergelijking tussen Denemarken en Nederland kan echter slechts van een benadering sprake zijn wegens afwijkingen in methoden, begrippen en statistisch grondmateriaal. Toch lijkt het naar voren komende beeld voldoende representatief te zijn om hieruit een verschil in de produktiviteitsontwikkeling te kunnen opmaken.

Tabel 35 a. Ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit in de landbouw

	Denemarken		Nederland	
	1960/'61	1970/'71	1960/'61	1970/'71
Bruto 1)	100	163	100	204
Netto 2)	100	160	100	182

1) Omzet per manjaar resp. arbeidsjaareenheid.

2) Bruto toegevoegde waarde per manjaar resp. arbeidsjaareenheid.

Bron: Landbrugsstatistik (berekend) en Landbouwcijfers.

Zowel de bruto- als de netto-arbeidsproductiviteit blijken in Nederland sterker te zijn toegenomen dan in Denemarken. De veel grotere stijging van de bruto-productiviteit in Nederland houdt verband met de sterke uitbreiding van de omzet op basis van aankoop van veevoeders. Voor Nederland houdt de toeneming van de produktiviteit veel meer verband met de toeneming van de produktie dan voor Nederland. Voor Denemarken ligt meer dan voor Nederland bij de vergroting van de arbeidsproductiviteit het accent op de daling van het aantal arbeidskrachten in de landbouw.

§ 4. Bedrijfsuitkomsten in de landbouw

De bedrijfsuitkomsten per ha worden in tabel 36 op blz. 45 weergegeven.

Uit dit overzicht blijkt dat de netto-opbrengst van het geïnvesteerde vermogen de laatste 20 jaar is gedaald, niettegenstaande de gestegen waarde van de investeringen per ha. De rentabiliteit (netto-opbrengst in % van de handelswaarde van de investeringen) is dan ook sterk teruggelopen.

Ten aanzien van de bedrijfsuitkomsten moet nog opgemerkt worden dat de rentekosten berekend zijn over het "geïnvesteerde kapitaal", dit

Tabel 36. Bedrijfsuitkomsten per ha in Dkr

	1950/'51 - 1954/'55	1960/'61 - 1964/'65	1969/ '70	1970/ '71	1971/ '72
Bruto-opbrengsten	2 328	3 413	5 138	5 181	5 641
Kosten (excl. rente) 1)	2 028	3 186	4 958	5 229	5 442
Netto-opbrengst van geïnvesteed vermogen	300	227	180 %	48	199
Rentekosten van geïnvesteed vermogen 2)	<u>200</u>	<u>320</u>	<u>652</u>	<u>693</u>	<u>733</u>
Netto-overschot	100	% 93	% 472	% 741	% 534
Handelswaarde per ha 3)	6 218	10 353	16 345	17 398	18 315
Netto-opbrengst in % handelswaarde	5,0	2,2	1,1	0,3	1,1
Arbeidsinkomen van het gezin (na aftrek rente- kosten)	561	776	1 220	1 064	1 409

1) Onder de kosten is een vergoeding voor bedrijfsleiding opgenomen.

2) Rente is berekend op basis van het "geïnvesteede vermogen", dit is de officiële waarde op basis van de gemiddelde waarde van de laatste 20 jaar.

3) De handelswaarde is de gemiddelde waarde van de bedrijfsmiddelen in het betrokken jaar.

Bron: Regnskabsresultater fra danske landbrug i aret 1971/'72.

is de officiële eigendomswaarde, die ontleend is aan de gemiddelde waarde van de afgelopen 20 jaar. Hiernaast wordt ook de handelswaarde gebruikt, die gebaseerd is op de huidige waarde. Deze laatste waarde wordt echter alleen gebruikt om de netto-opbrengst van het geïnvesteede vermogen uit te drukken in een percentage van deze handelswaarde.

Het berekende netto-overschot en arbeidsinkomen zijn derhalve geïflatteerd door de te lage rentekosten. Anderzijds is onder de kosten een vergoeding voor bedrijfsleiding ingecalculeerd, hetgeen in Nederland in de bedrijfsuitkomstenstatistiek niet het geval is.

De samenstelling van de bruto-opbrengsten is in de loop van de laatste 10 jaar weinig veranderd. In 1971/'72 bestond 14% van de bruto-opbrengsten uit akkerbouwprodukten, 31% uit melk, 13% uit overige opbrengsten van het rundvee, 37% uit opbrengsten van varkens, 2% uit opbrengsten van pluimvee en 3% uit overige opbrengsten. Uit deze verdeling blijkt derhalve de grote betekenis van rundvee en varkens voor het bruto inkomen. De kosten (excl. rente) bestaan voor 28% uit voedermiddelen, 41% uit arbeid en bedrijfsleidersvergoeding en 31% uit overige kosten.

In de vorige tabel zijn de gemiddelde bedrijfsresultaten weergegeven. De bedrijfsresultaten zijn echter sterk afhankelijk van de bedrijfsgrootte, zodat in tabel 37 ook de resultaten per grootteklasse zijn weergegeven.

Tabel 37. Arbeidsinkomen per grootteklasse in Dkr per bedrijf

	< 10 ha	10 - 20 ha	20 - 30 ha	30 - 50 ha	50 - 100 ha	100 en meer ha	Alle be- drijven
Gemiddelde bedrijfsgrootte in ha	6,9	14,0	24,6	37,3	64,0	153,2	22,6
Arbeidsinkomen van gezin							
1971/'72	18 637	29 344	39 262	45 357	52 608	44 275	31 843
1970/'71	13 937	21 938	29 840	33 837	36 587	18 096	23 196
1969/'70	14 980	25 183	31 458	38 382	45 479	50 447	26 352
1968/'69	14 867	22 151	26 814	31 302	36 366	44 326	22 651
1960/'61 - 1964/'65	11 184	14 797	17 682	18 614	22 828	30 002	-
Arbeidsinkomen per uur (incl. vreemde arbeidskrachten)							
1971/'72	11,28	12,70	14,93	16,07	18,26	19,67	14,29
1970/'71	7,93	9,23	11,56	12,46	14,52	15,56	10,66
1969/'70	8,13	10,45	12,09	13,35	15,85	18,09	11,54
1968/'69	7,82	9,19	10,17	10,93	12,59	14,54	9,82

Bron: Regnskabsresultater fra danske landbrug i aret 1971/'72.

Uit deze tabel blijkt dat de bedrijfsresultaten beter zijn naarmate de gemiddelde bedrijfsgrootte hoger is. (Zie tabel 37 op blz. 46.)

In vergelijking tot het arbeidsloon in de Deense industrie, dat in 1969 en 1970 respectievelijk 15,42 en 17,12 Kronen per uur bedroeg, ligt het arbeidsinkomen in de Deense landbouw op een laag niveau. In 1969/'70 bedroeg het arbeidsinkomen per uur in de Deense landbouw $\pm 70\%$ van dat in de industrie. In 1970/'71 trad er zelfs een daling op, maar in 1971/'72 is het arbeidsinkomen in de landbouw flink gestegen. Desondanks wordt met name op de kleinere bedrijven nog niet het arbeidsloon van een fabrieksarbeider verdiend.

HOOFDSTUK IV

De financiële postie van de deense landbouw

In nominale bedragen zijn de totale investeringen in de Deense landbouw in de zestiger jaren slechts weinig gestegen. In constante prijzen (1955) blijkt er in het laatst van de zestiger jaren zelfs een neergaande tendens. Zoals uit tabel 38 blijkt, hangt deze vermindering samen met de verminderde nieuwbouw van bedrijfsgebouwen.

Van de totale investeringen in gebouwen en machines werd in 1970 + 60% besteed aan de aankoop en reparatie van machines en 40% aan nieuwbouw en onderhoud van gebouwen.

Tabel 38. Investerings in mln. D.kronen (prijzen van 1955)

	1960	1962	1964	1966	1968	1970
Investerings in gebouwen en machines	1 203	1 112	1 295	1 183	969	1 020
w.v. in nieuwe woningen	7%	7%	8%	10%	9%	10%
" " nieuwe bedrijfsgebouwen	20%	17%	17%	18%	15%	16%
w.v. in nieuwe machines	34%	42%	45%	42%	42%	44%

Bron: Landbrugsstatistik 1971.

Om de investeringen in de landbouw te bevorderen wordt sinds 1971 steun verleend bij nieuwbouw of verbouw van varkens- en koeienstallen. Op de eerste plaats zijn er mogelijkheden om goedkope overheidsleningen (30 jaar) te verkrijgen, o.a. voor de bouw van woningen en bedrijfsgebouwen. Daarnaast is er een rentesubsidie-regeling waarbij gedurende 10 jaar de meerdere rente dan 6,5% tot een maximum van 5% voor subsidiëring in aanmerking komt. Bij het verlenen van deze investeringssteun werd ervan uitgegaan dat door de schaalvergroting van overblijvende bedrijven de vermindering van het aandeel van de kleinere eenheden moest worden opgevangen. Zonder deze regeling zou het investeringsniveau ontoereikend zijn, zodat een verdere vermindering van het aantal melkkoeien het gevolg zou zijn.

In welke mate het inkomen van de Deense landbouw voldoende is geweest voor het doen van de noodzakelijke investeringen wordt in tabel 39 weergegeven.

Tabel 39. Indkomsten, uitgaven en investeringen in Dkr per ha

	1960/'61 - 1964/'65	1967/'68 - 1969/'70	1969/ '70	1970/ '71	1971/ '72
Arbeidsinkomen gezin + rentekosten	1 096	1 644	1 872	1 757	2 142
Overige inkomsten	52	146	172	207	315
Totaal	1 148	1 790	2 044	1 964	2 457
Netto rente	186	399	446	461	422
Persoonlijke belastingen	141	234	260	414	417
Beschikbaar inkomen	821	1 157	1 338	1 089	1 618
Verbruik	700	1 028	1 106	1 150	1 246
Besparingen	121	129	232	% 61	372
Investeringen:					
Grond, gebouwen, inven- taris	370	537	706	681	661
Veestapel	65	6	60	51	91
Voorraden	9	15	% 1	12	51
Totale investeringen	444	558	765	720	803
Afschrijvingen	203	305	323	337	360
Netto-investeringen	241	253	442	383	443
Saldo	% 120	% 124	% 210	% 444	% 71

Bron: Regnskabsresultater fra danske landbrug i aret 1971/'72.

De netto-investeringen blijken gemiddeld belangrijk groter te zijn geweest dan de besparingen, waardoor de schuldenpositie sterk is toegenomen. Dit blijkt uit het overzicht van de financiële positie, dat in tabel 40 wordt gegeven.

Tabel 40. Handelswaarde van investeringen en omvang van leningen in mln. Dkr

	1950/'54	1960/'64	1969	1970	1971
Investeringen in de land- bouw tegen handelswaarde 1)	17 293	29 595	44 780	51 747	54 166
Prioriteitsleningen	5 217	9 731	18 825	20 698	21 763
Overige leningen	699	1 671	3 837	4 577	5 129
Handelswaarde minus leningen	11 377	18 193	22 118	26 472	27 274
Leningen in % van han- delswaarde	34	39	51	49	50

1) De handelswaarde is de gemiddelde waarde van de bedrijfsmiddelen in het betrokken jaar.

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Uit tabel 40 blijkt voorts dat ondanks de stijging van de handelswaarde de schulden ook relatief sterk zijn gestegen.

Een groot deel van de schulden bestaat uit prioriteitsschulden. Dit wil zeggen dat deze schuldeisers voorrang hebben bij liquidatie van het bedrijf. Deze prioriteitsschulden zijn ingeschreven bij het gerecht, zodat iedereen kennis kan nemen van de hoogte van deze schulden. Voorts is belangrijk dat deze prioriteitsschulden zijn verbonden aan het bedrijf en niet aan de persoon. Bij verkoop van het bedrijf worden deze prioriteitsschulden dan ook overgedragen aan de opvolgende eigenaar van het bedrijf.

Ten slotte dient nog opgemerkt te worden dat de krediet- en hypotheekbanken leningen verstrekken aan de landbouw, nadat voor deze leningen obligaties zijn uitgegeven, die meestal een lange looptijd hebben en op de beurs verhandelbaar zijn.

Tabel 41 geeft de samenstelling van de leningen weer.

Tabel 41. Kredietverschaffers en rentepercentages in 1971

	Leningen (nominaal)		Verkoopwaarde leningen in mln. Dkr.	Rentepercentage	
	in mln. Dkr.	in %		nomi- naal	effec- tief
Kredietbanken	9 120	33,9	7 087	5,77	8,11
Deens Land- bouwkrediet- fonds	1 315	4,9	1 032	6,88	10,79
Obligatie- leningen	10 435	38,8	8 119	5,91	8,45
Spaarkassen	1 511	5,6	1 481	9,68	10,13
Banken	490	1,8	480	10,00	10,42
Overheid	1 031	3,8	1 031	2,65	2,65
Particulieren (pandbrieven)	8 296	30,9	-	7,96	-
Totaal priori- teitsleningen	21 763	80,9	-	6,88	-
Overige leningen	5 129	19,1	5 129	9,99	9,99
Totaal	26 892	100,-	-	7,47	8,50

Bron: Landøkonomisk Oversigt 1972.

Uit deze tabel blijkt dat de obligatieleningen ongeveer de helft uitmaken van de totale prioriteitsleningen en hypothecaire leningen de andere helft.

De financiering van de aankoop van boerderijen vond in 1970 op de volgende wijze plaats: 32% door contante betaling, 36% door overneming van prioriteitsschulden, 23% door uitgifte van pandbrieven en 9% uit overige bronnen.

Het rentepeil is volgens tabel 41 tamelijk hoog. Door de uiteenlopende looptijden van de reeds uitstaande obligatieleningen is de effectieve rente relatief laag, namelijk 8,5%. De effectieve rente van obligatieleningen die in 1971/'72 zijn uitgegeven, bedraagt echter + 12%. Hieruit blijkt wel hoe hoog de rentelast is op de Deense bedrijven, mede gezien het hoge percentage vreemd vermogen.

HOOFDSTUK V

De buitenlandse handel in agrarische produkten

§ 1. Inleiding

De uitvoer van landbouwprodukten is zowel voor Denemarken als voor Nederland van groot belang. Beide landen beschikken over een efficiënte, in aanzienlijke mate voor de export producerende landbouw; zij zijn van oudsher concurrenten op derde markten, met name in Duitsland en Engeland. In dit hoofdstuk wordt de buitenlandse handel in agrarische produkten van beide landen met elkaar vergeleken, eerst t.a.v. zijn algemeen-economische betekenis (§ 2), zijn samenstelling (§ 3), zijn geografische spreiding (EG, EFTA en overige landen, § 4) en zijn betekenis voor de handelsbalans (§ 5); daarna volgt een vergelijking van de ontwikkeling in de periode 1962 t/m 1971 t.a.v. de export van veehouderijprodukten, verreweg de belangrijkste groep voor de inheemse landbouw (vlees § 6, zuivel en eieren § 7).

De term agrarische produkten kan verschillend worden uitgelegd. In dit hoofdstuk worden hieronder begrepen alle voeder-, voedings- en genotmiddelen en de niet of weinig bewerkte plantaardige of dierlijke grondstoffen voor industrieel gebruik ¹⁾. De keuze van dit ruime pakket berust op de voorzieningsgedachte: In het kader van een gegeven totale interdependentie van o.a. vraag en aanbod is er een bepaalde behoefte aan agrarische grondstoffen en voedingsmiddelen, onverschillig of deze door de eigen landbouw worden voortgebracht dan wel worden ingevoerd. Als deze voorziening in gevaar komt, moeten - bij een dalend welvaartspeil -

-
- 1) Om praktische redenen verdient het aanbeveling zich hierbij te baseren op de Standard International Trade Classification. Als agrarische produkten worden in dit hoofdstuk aangemerkt de posten van:

- SITC-sectie 0: voedingswaren incl. levende dieren en veevoeder
- 1: dranken en tabak
  - 4: plantaardige en dierlijke oliën/vetten (excl. boter, margarine en spijsvetten)
  - 2: alleen de afdelingen 21, 22, 24, 26 en 29 (huiden, olie, zaden, hout, textielvezels (beh. synthetische vezels), diverse grondstoffen (w.o. sierteeltprodukten).

gespecialiseerde produktiefactoren vrijgemaakt worden voor vervanging of voor surogaat-substitutie van tot nu toe ingevoerde agrarische produkten of grondstoffen.

Naast dit brede assortiment dat onder de term agrarische produkten is begrepen, verdient de voortbrenging van de inheemse landbouw bijzondere belangstelling. De export van zijn - al of niet bewerkte - produkten is een aanwijzing voor de mate van internationale specialisering, terwijl de import van hieronder gerekende landbouwprodukten of in concurrentie staat met de inheemse voortbrenging of door de landbouw zelf wordt gebruikt (zaaigoed en veevoeder). De voor deze groep van produkten gezigde term is relevante landbouwprodukten, d.w.z. voor de eigen landbouw belangrijke produkten. Hieronder zijn begrepen granen en voeder-middelen, aardappelen, suiker, groenten en fruit, sierteeltprodukten, vlees incl. levende landbouwhuisdieren, eieren, melk en zuivel.

Hoewel de indeling in relevante landbouwprodukten slechts globaal is 1), geeft een vergelijking tussen Denemarken en Nederland een tamelijk goed beeld van de verschillen in, en de structuur van het exportpakket.

§ 2. De economische betekenis van de handel in agrarische produkten

Als klein land met een open economie speelt het goederenverkeer met het buitenland voor Denemarken een grote rol. Uitgedrukt in het bruto nationaal produkt tegen marktprijzen bereikte de handelsomzet (invoer- plus uitvoerwaarde) in 1970 bijna 50% (tabel 42). Meer dan een kwart hiervan had betrekking op agrarische produkten, en hiervan ruim 60% op relevante landbouwprodukten.

In vergelijking hiermede lagen alle percentages voor Nederland op een aanmerkelijk hoger niveau. De handelsomzet met het buitenland haalde 80% van het bruto nationaal produkt. Mede veroorzaakt door gunstiger standplaatsfactoren t.o.v. de omliggende industriecentra heeft Nederland zich tot een vooraanstaande handelsnatie ontwikkeld. Dit komt ook tot uitdrukking bij de relevante landbouwprodukten, en met name bij de hogere invoerpercentages.

---

1) Zuidvruchten zijn b.v. wel, dierlijke vetten (m.u.v. de boter) daarentegen niet opgenomen; veekoeken en graanafvallen als bijprodukten van de verwerking van ingevoerde grondstoffen zijn buiten beschouwing gelaten.

Tabel 42. Beroepsbevolking, nationaal produkt en buitenlandse handel in 1970

	Denemarken	Nederland
Beroepsbevolking (in mln.)	2,3	4,6
w.v. in landbouw 1)	11,4%	7,2%
Bruto nationaal produkt (marktprijzen, f mrd.)	52	105
w.v. land- en tuinbouw 2)	7,9%	6,2%
Buitenl. handel in % van bruto nationaal produkt		
Alle goederen		
export	21,1	37,6
import	<u>28,2</u>	<u>42,8</u>
omzet	49,3	80,3
Agrarische produkten		
export	8,8	10,6
import	<u>4,4</u>	<u>7,9</u>
omzet	13,2	18,5
Relevante landbouw-produkt. 3)		
export	6,6	8,1
import	<u>1,4</u>	<u>3,9</u>
omzet	8,0	12,1

1) Incl. bosbouw en visserij.

2) Relatie t.o.v. bruto binnenlands produkt tegen factorkosten (het verschil tussen nationaal en binnenlands produkt is gering).

3) D.w.z. voor de inheemse landbouw bijzonder belangrijke produkten.

Bronnen: OECD-Observer, febr. 1972

OECD-Trade by Commodities, serie C, dec. 1972.

Een indicatie van de veel grotere betekenis van de buitenlandse handel voor Nederland dan voor Denemarken kan ook worden verkregen door de exportwaarde om te slaan per hoofd van de beroepsbevolking 1): f 5,1 duizend in Denemarken tegenover f 9,3 duizend in Nederland. Dezelfde relatie tussen de export van relevante landbouwprodukten en agrarische

1) Het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking is in Denemarken veel groter dan in Nederland: resp. 47 en 35%. Dit verklaart voor een groot deel de hogere consumptieve uitgaven per hoofd per jaar in Denemarken: gemiddeld f 6 560,- tegenover f 4 550,- in Nederland.

beroepsbevolking weerspiegelt deze tendentie nog versterkt: resp. 20,6 en 31,7 duizend gulden. Nu zegt de hoogte van het exportbedrag per werker in de landbouw op zichzelf niet zoveel omdat de - vaak zeer aanzienlijke - toegevoegde waarde van handel en industrie hierbij een grote rol speelt. Het grote verschil tussen Denemarken en Nederland kan echter een aanwijzing zijn voor de betekenis van de landbouwprodukten-verwerkende voedingsmiddelenindustrie, van wiens uitvoerprestatie de boer profiteert door verruiming van zijn afzetkansen.

§ 3. Samenstelling van de buitenlandse handel in agrarische produkten

De Deense uitvoer van agrarische produkten was, zoals tabel 43 laat zien, in 1970 voor ruim 60% gebaseerd op veehouderijprodukten, en wel in hoofdzaak door de vleesexport (47%). De relevante plantaardige landbouwprodukten spelen een ondergeschikte rol (ca. 15% in 1970). Vooral de export van tuinbouwprodukten is van weinig belang; deze bleef in 1970 nog onder de 5% van de exportwaarde van de agrarische produkten. De niet-relevante agrarische produkten ten slotte namen bijna 25% voor hun rekening. Samen droegen de agrarische produkten, en daarvan weer de relevante landbouwprodukten, resp. 42 en 31% aan de totale Deense uitvoerwaarde bij. Gezien het aanzienlijk lagere percentage van de toegevoegde waarde van de landbouw in het totaal van landbouw plus industrie (17%) is een exporttaandeel van 31% van de relevante landbouwprodukten een teken van een sterke uitvoeroriëntatie. Wel is het zo dat in de laatste tien jaar de Deense uitvoer van relevante landbouwprodukten relatief aanzienlijk is gedaald.

Het betrekkelijk geringe aandeel van de agrarische importen in de totale invoer (in 1970 was dat 16%, relevante produkten 5%) alsmede de samenstelling van het agrarische invoerpakket (2/3 bestond uit niet-relevante produkten, dierlijke produkten worden nauwelijks ingevoerd) laten zien dat de Deense landbouw verregaand in de nationale behoeften van "inheemse" landbouwprodukten kan voorzien en ook betrekkelijk weinig voedermiddelen (incl. voedergranen) invoert.

Een vergelijking met de overeenkomstige Nederlandse invoercijfers leert dat in Nederland de concurrerende landbouwprodukten een aanzienlijkere rol spelen (in 1970 was dat 50% van de totale invoer van agrarische produkten, met name afkomstig uit de EG-landen); vooral de ingevoerde voedermiddelen (incl. voedergranen) nemen een grotere plaats in. De voor beide landen uitermate belangrijke dierlijke veredeling is in Nederland sterker gebaseerd op buitenlandse voedermiddelen, hetgeen neerkomt op het gebruik maken van landbouwgrond elders, terwijl Denemarken meer inheems graan vervoedert. Het is echter te verwachten, zeker onder de geleidelijk sterker wordende invloeden van het EG-landbouwbeleid, dat de Deense invoer van graanvervangende voedermiddelen behoorlijk zal blijven stijgen.

Tabel 43. Samenstelling van de in- en uitvoer van agrarische produkten in 1970

	Invoer		Uitvoer	
	Dene- marken	Neder- land	Dene- marken	Neder- land
In % van agrarische handel				
vlees 1)	0,8	4,1	47,0	23,9
melk en zuivel	1,0	2,8	12,6	14,3
eieren 2)	0,0	0,3	0,7	1,7
Veehouderijprodukten	1,9	7,2	60,3	39,9
granen 3)	6,2	16,5	3,0	5,9
voedermiddelen 4)	11,8	11,1	5,2	3,2
aardappelen	0,5	0,3	0,2	2,3
suiker, div. voedingsmidd.	2,4	3,7	1,9	1,7
groente en fruit 5)	9,1	10,1	1,1	15,2
sierteeltprod., zaaizaden	1,3	1,1	3,4	8,1
Akker- en tuinbouwprodukten	31,4	42,8	14,9	36,4
Totaal relevante landb.-prod. 6)	33,3	50,0	75,2	76,3
Niet-relevante landbouwprod. 7)	66,7	50,0	24,8	23,7
Totaal agrarische produkten	100,0	100,0	100,0	100,0
In mln. gulden				
totaal agrarische produkten	2 465	8 904	4 962	12 029
overige produkten	13 407	39 579	6 930	30 563
alle goederen	15 872	48 483	11 892	42 592
In % van alle goederen				
totaal agrarische produkten	15,5	18,4	41,7	28,2
relevante landbouwprodukten	5,2	9,2	31,4	21,6

1) Incl. levende (landbouwhuis-)dieren, vleeswaren en -conserven.

2) Incl. eiprodukten.

3) Incl. meel en graanpreparaten.

4) Excl. granen, aardappelen, peulvruchten, maniok en als zodanig ingevoerde olie, zaden (voor verwerking tot vet/olie).

5) Incl. bereidingen uit groenten en fruit, excl. aardappelen.

6) Voor de inheemse landbouw bijzonder belangrijke produkten

7) Vis en visprodukten, koffie, thee, cacao en specerijen, oliën en vetten (excl. de boter), dranken en tabak, huiden en wol, olie, zaden, natuurlijke textielvezels, hout en diversen.

Bron: OECD - Trade by Commodities, serie C, 1972 (1\$ = f 3,62)

De vergelijking van de uitvoer geeft eveneens interessante verschillen op. Het Nederlandse agrarische pakket toont een veel bredere samenstelling, dank zij vooral de grote export van tuinbouwprodukten; opvallend

is ook het verschil in betekenis van de aardappelenexport. Het aandeel van dierlijke en plantaardige relevante landbouwprodukten is voor Nederland resp. 40% en 36% van de exportwaarde van agrarische produkten. De agrarische export is daarmee in Nederland minder eenzijdig op de veehouderij gericht dan in Denemarken. Wat de niet-relevante agrarische produkten betreft is het percentage voor beide landen ongeveer gelijk. De betekenis van de veredeling van ingevoerde grondstoffen voor export na be- of verwerking (bv. koffie, cacao, tabak, oliën en vetten) is echter in Nederland aanzienlijk groter.

De aan het slot van tabel 43 weergegeven relatie tussen enerzijds agrarische en relevante landbouwprodukten en anderzijds alle goederen laat uitkomen dat voor Denemarken de uitvoer van landbouwprodukten relatief veel belangrijker is dan voor Nederland. In Nederland bestond in 1970 de export voor bijna 30% uit agrarische produkten en in Denemarken was dit ruim 40%. Daarentegen is het aandeel van landbouwprodukten in de Nederlandse invoer aanzienlijk groter dan het Deense (resp. 18,5% en 15,5%).

§ 4. De handel met EG, EFTA en overige landen

De belangrijkheid van de EFTA voor de afzet van Deense landbouwprodukten blijkt uit tabel 44, waarnaar in 1970 meer dan 50% van de relevante landbouwprodukten werden uitgevoerd. De enige groep die slechts 40% haalde, waren de niet-relevante landbouwprodukten. De industriële export naar de EFTA bereikte eveneens meer dan 50%. De EG kwam voor Denemarken op de tweede plaats met gemiddeld 23%. Voor de afzet van de zo belangrijke veehouderijprodukten bleef het EG-aandeel echter beperkt tot ruim 18%. Voor deze laatste produktengroep was het totaal van de export naar alle overige landen niet minder dan 30%. Hiervan ging 19% naar overige westelijke industrielanden, 9% naar ontwikkelingslanden en de rest naar landen van het sowjetblok.

De vergelijking met Nederland laat zien dat de EG voor de Nederlandse export over de gehele lenie aanmerkelijk belangrijker was dan de EFTA voor Denemarken. Op de gemeenschappelijke markt werden 71% van de in 1970 uitgevoerde relevante landbouwprodukten, 61% van de niet-relevante landbouwprodukten en 59% van de industriële goederen afgezet. Anderzijds was de EFTA voor de Nederlandse uitvoer aanzienlijk minder belangrijk dan de EG voor Denemarken, met name t.a.v. veehouderijprodukten (7%). Dank zij het hogere percentage voor de groep akker- en tuinbouwprodukten (17%) was het aandeel van de EFTA in de Nederlandse uitvoer van zowel de groep relevante landbouwprodukten als het totaal van de agrarische produkten 12%, zeker niet te verwaarlozen. Belangrijker was de uitvoer naar de overige landen van de wereld, waarbij - in tegenstelling tot Denemarken - de ontwikkelingslanden meer van de relevante landbouwprodukten afnemen dan de rest van de westelijke industrielanden.

Tabel 44. In- en uitvoer van agrarische produkten t.a.v. EG, EFTA en overige landen in 1970

	Denemarken			Nederland		
	totaal mln. gld.	w.v. in procent		totaal mln. gld.	w.v. in procent	
		EG	EFTA overige		EG	EFTA overige
Invoer						
veehouderijprodukten	46	34	48	638	62	6
akker- en tuinbouwprodukten	775	25	12	3 812	36	3
relevante landbouwprodukten	821	26	14	4 450	40	4
niet-relevante landbouwprodukten	1 644	9	37	4 454	23	12
agrarische produkten	2 465	15	30	8 904	31	8
overige produkten	13 407	37	44	39 579	61	13
alle goederen	15 872	33	42	48 483	56	12
Uitvoer						
veehouderijprodukten	2 991	18	52	4 799	71	7
akker- en tuinbouwprodukten	739	33	51	4 381	71	17
relevante landbouwprodukten	3 730	21	52	9 180	71	12
niet-relevante landbouwprodukten	1 232	40	40	2 849	61	13
agrarische produkten	4 962	26	49	12 029	69	12
overige produkten	6 930	20	51	30 563	59	17
alle goederen	11 892	23	50	42 592	62	16

Bron: OECD - Trade by Commodities, serie C, 1972 (1 \$ = f 3,62).

Wat de invoer betreft was de dominerende positie van het eigen handelsblok, EG dan wel EFTA, minder sterk dan bij de uitvoer. Zo was voor Denemarken de invoer van akker- en tuinbouwprodukten uit de EG (25%) zelfs belangrijker dan uit de EFTA (12%); door het haast te verwaarlozen niveau van de invoer van veehouderijprodukten werkte dit door op het totaal van de groep relevante landbouwprodukten.

De betekenis van resp. de EFTA voor Denemarken en de EG voor Nederland was voor de industriële produkten, met uitzondering van de Nederlandse uitvoer, nog belangrijker dan voor de agrarische produkten. Vooral de hoge percentages van de industriële invoer, die een veel hogere waarde vertegenwoordigde dan de uitvoer, laat de enge economische verstrengeling zien met het eigen blok. Vraag hierbij is, in hoeverre de export van landbouwprodukten hiervoor compensatie kan bieden (zie § 5).

§ 5. Buitenlandse handel in agrarische produkten en handelsbalans

Voor de onderscheiden groepen produkten is in tabel 45 nagegaan, hoe in 1970 de verhouding was tussen in- en uitvoer in totaal en t.a.v. de drie landengroepen EG, EFTA en overige landen (rest van de wereld).

Tabel 45. Invoersaldi (-) resp. uitvoersaldi t.a.v. de wereld, EG, EFTA en de overige landen (rest van de wereld) in mln. gld.

	Wereld w.v. EG		EFTA	Rest
Denemarken				
Veehouderijprodukten	2 945	535	1 522	888
Akker- en tuinbouwprodukten	- 36	52	284	- 372
Relevante landbouwprodukten	2 909	587	1 806	516
Niet-relevante landbouwprodukten	- 412	339	- 116	- 635
Agrarische produkten	2 497	926	1 690	- 119
Overige produkten	- 6 477	- 3 510	- 2 293	- 674
Alle goederen	- 3 980	- 2 584	- 603	- 793
Nederland				
Veehouderijprodukten	4 161	3 016	280	865
Akker- en tuinbouwprodukten	569	1 717	615	- 1 763
Relevante landbouwprodukten	4 730	4 733	895	- 898
Niet-relevante landbouwprodukten	- 1 605	717	- 181	- 2 140
Agrarische produkten	3 125	5 450	714	- 3 039
Overige produkten	- 9 016	- 6 149	146	- 3 013
Alle goederen	- 5 891	- 699	860	- 6 052

Bron: OECD - Trade by Commodities, serie C, 1972 (1 \$ = f 3,62).

Zoals uit de saldi voor 1970 blijkt, en dat is niet tot dat ene jaar beperkt, leveren de agrarische produkten voor beide landen t.a.v. de eigen gemeenschap het grootste uitvoersaldo op. Hier staat tegenover een nog groter importsaldo aan industriële produkten. In dit licht bezien is de produktie van relevante landbouwprodukten voor de export zowel voor Denemarken als voor Nederland een belangrijke en noodzakelijke bijdrage om de grote invoerbehoefte aan industriegoederen uit de partnerlanden in stand te kunnen houden. Zeer verschillend is de situatie t.a.v. de concurrerende gemeenschap; weliswaar betreft het ook hier positieve saldi voor de agrarische produkten, maar de Deense invoer van industrieprodukten uit de EG was belangrijk groter dan die uit de EFTA, terwijl Nederland ook in de industriële handel met de EFTA een positief resultaat kon boeken. De cijfers voor Denemarken tonen aan dat uit het oogpunt van de deficitaire handelsbalans met de oude EG-lidstaten de toetreding gunstige gevolgen kan hebben, als daardoor de agrarische export een stimulans ondergaat.

Beide landen hebben een negatief saldo voor de handel in agrarische produkten met de rest van de wereld. Hierbij valt op te merken dat Denemarken, opgrond van de relatief veel geringere invoerbehoefte aan voermiddelen, voor de relevante landbouwprodukten een positief saldo met de overige landen had, Nederland daarentegen niet. Interessante bijzonderheid t.a.v. de rest van de wereld is dat Nederland ook relatief gezien een veel groter invoersaldo in de handel met de ontwikkelingslanden had, in 1970 bijna 4 mrd. gulden. Voor een groot deel moet dit worden toegeschreven aan de zeer belangrijke invoer van aardolie, maar ook de agrarische importen uit de ontwikkelingslanden zijn zeer groot, meer dan 50% van het totaal uit de landengroep rest van de wereld.

§ 6. De ontwikkeling van de uitvoer van vlees

Nu het zwaartepunt van de Deense agrarische uitvoer zo uitgesproken bij de veehouderijprodukten ligt willen wij ons in de twee laatste paragrafen hiertoe beperken. In tabel 46 komt de waarde van de vleesuitvoer, gespecificeerd naar de drie hoofdsoorten, aan de orde. (Zie tabel 46 op blz. 61.)

De relatie tussen produktie en export toont aan hoe sterk beide landen op de export zijn gericht. Op hoeveelheidsbasis komen deze percentages doorgaans 10 a 20% lager uit. De ontwikkeling van de exportwaarde is voor Nederland in totaal en per vleessoort aanzienlijk krachtiger geweest dan voor Denemarken. Opvallend is het verschil t.a.v. het rundvlees. Denemarken had in de loop der laatste jaren veel minder vlees voor export beschikbaar, Nederland daarentegen meer, waarvan een sterk groeiend aandeel van duur kalfsvlees. De Deense uitvoer van kalveren resp. kalfsvlees heeft praktisch niets te betekenen. Wel is de Nederlandse exportwaarde enigszins geflatteerd, omdat voor rundvlees ook een grote invoerbehoefte bestaat.

Tabel 46. Ontwikkeling van de uitvoerwaarde van vlees 1) 1962 t/m 1971

		Mln. gld. 1970	Uitvoer in % v. prod.	Waardeindex 1962 = 100		
				1966	1970	1971
Totaal vlees	Denemarken	2 334	78	138	135	139
	Nederland	2 875	59	188	359	381
Rundvlees	Denemarken	379	47	110	96	98
	Nederland	704	41	197	400	412
Varkensvlees	Denemarken	1 790	87	152	155	160
	Nederland	1 442	66	163	322	358
Pluimveevlees	Denemarken	104	78	84	87	99
	Nederland	573	90	255	472	481

1) Incl. levende dieren en vleesprodukten, rundvlees incl. kalfsvlees.
Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C, daar-
naast nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr =
f 0,48).

Door de grote Nederlandse export naar EG-landen kon Nederland ge-
middeld een hogere exportprijs realiseren dan Denemarken. Dit en de
ruime afzetkansen op de gemeenschappelijke markt hebben de spectacu-
laire waardeontwikkeling van de vleesexport, m.n. t.a.v. varkensvlees
en braadkuikens, mogelijk gemaakt. De grote betekenis van de EG voor
de Nederlandse vlees afzet zal in de volgende tabellen voor de hoofd-
vleessoorten, ditmaal op hoeveelheidsbasis, wederom duidelijk uitkomen.

Tabel 47. Ontwikkeling van de uitvoer van rund- en kalfsvlees 1) 1962
t/m 1971 (hoeveelheid)

	Denemarken				Nederland			
	1 000		hoeveelheidsindex		1 000		hoeveelheidsindex	
	ton		1962 = 100		ton		1962 = 100	
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Wereld	116	84	66	65	122	154	288	279
EG	99	95	81	69	115	156	297	291
EFTA	8	5	5	.	2	53	45	39

1) Incl. vleesprodukten en levende dieren. In het belang van de vergelij-
king is slechts de helft van het gewicht der levende dieren (uitslachte-
tingspercentage, vetaftrek) in aanmerking genomen.

Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C, daar-
naast nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr =
f 0,48).

In vergelijking met de waardeontwikkeling (tabel 47) blijft de hoeveelheidsindex voor beide landen sterk achter. Hierbij moet naast de prijsstijgingen ook gedacht worden aan verschuivingen binnen het pakket, bv. de relatief sterke daling van de Deense export van levend vee en de grote vlucht, die de Nederlandse export van vette kalveren heeft genomen. Voor rundvlees was niet de EFTA, maar de EG het belangrijkste Deense afzetgebied; voor Nederland speelde de EFTA nauwelijks een rol, terwijl de lidstaten duidelijk de gangmakers waren voor de fraaie volumeontwikkeling.

Tabel 48. Ontwikkeling van de uitvoer van varkensvlees 1) (hoeveelheidsbasis) 1962 t/m 1971

	Denemarken				Nederland			
	1 000 ton	hoeveelheidsindex 1962 = 100			1 000 ton	hoeveelheidsindex 1962 = 100		
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Wereld	550	122	122	131	347	126	248	303
EG	37	154	118	129	247	165	435	513
EFTA	372	110	108	-	40	79	72	78

1) Incl. levende dieren en vleesprodukten.

Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C, daarnaast nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

De Deense varkensvleesexport was aanmerkelijk groter dan de Nederlandse, een uitzondering op de regel. Hier staat weer tegenover dat de groei van de Nederlandse afzet op de gemeenschappelijke markt ver voor lag. De betekenis van de EFTA voor Nederland, nog ruim 10% van het totaal, bleef verder afnemen. De baconexport naar Engeland is praktisch verdwenen. Voor Denemarken vormde de bacon echter een belangrijk onderdeel van het uitvoerpakket. Een groot deel van de Nederlandse export naar de EFTA bestond uit vleesprodukten voor de Engelse markt; het zwaartepunt van de export naar de EG lag op vers vlees, en op de tweede plaats op levende dieren.

Voor beide landen is de export naar de overige landen belangrijk, waarbij de afzet van vooral ham in blik op de Amerikaanse markt een grote rol speelt. (Zie tabel 49 op blz. 63.)

Voor de uitvoer van pluimveevlees, in hoofdzaak braadkuikens, is in Europa in het algemeen één markt van doorslaggevende betekenis: de Bondsrepubliek. Als lidstaat kon Nederland van de EG-preferenties profiteren, Denemarken niet. De Deense uitvoer van pluimveevlees stelt dan ook niet zoveel voor, en daarvan ging 60% naar landen buiten EG en EFTA. Dit wel bijzonder sprekende verschil doet de vraag opkomen hoe de ontwikkeling van de Nederlandse export van vlees zonder de gemeenschappelijke landbouwmarkt zou zijn geweest.

Tabel 49. Ontwikkeling van de uitvoer van pluimveevlees 1) (hoeveelheidsbasis) 1962 t/m 1971

	Denemarken				Nederland			
	1 000	hoeveelheidsindex			1 000	hoeveelheidsindex		
	ton	1962 = 100			ton	1962 = 100		
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Wereld	49	87	97	109	213	221	400	428
EG	5	28	12	7	176	208	358	386
EFTA	14	203	160	.	5	424	398	183

1) Incl. levende dieren en vleesprodukten.

Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C, daarnaast nationale statistieken (omrekening 1\$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

§ 7. De ontwikkeling van de uitvoer van eieren, melk en zuivel

In tabel 50 is de waardeontwikkeling van de uitvoer van eieren, melk en zuivelprodukten weergegeven. In het belang van een snel totaaloverzicht t.a.v. de zuivelsector is de gecumuleerde exportwaarde van boter, kaas en melkprodukten gerelateerd aan de waarde van de melkproductie tegen producentenprijzen. De post melkprodukten omvat consumptiemelk, room, gecondenseerde melk, melk in poedervorm of in blokken en bereidingen als b.v. pappen, yoghurt, speciaalprodukten. (Zie tabel 50 op blz. 62.)

Noch het lidmaatschap van de EG noch dat van de EFTA hebben kunnen verhoeden dat de eierexport van beide landen sedert 1962 sterk is gedaald. Op een aanmerkelijk hoger niveau dan Denemarken kon Nederland zich sedert 1966 iets herstellen, met name t.a.v. de uitvoer naar Duitsland, maar Denemarken laat een voortdurend dalende trend zien; de eierexport heeft voor dit land niet veel betekenis meer.

De relatie tussen de zuivelexport en de produktiewaarde maakt duidelijk dat Nederland - zowel relatief als absoluut gezien - aanzienlijk meer uitvoerde dan Denemarken. De ontwikkelingstrend van de exportwaarde is voor Nederland vrij sterk naar boven gericht, terwijl Denemarken om het nulpunt schommelt. Hier moet echter wel worden opgemerkt dat Nederland het grote voordeel van de gemeenschappelijke financiering van overschotten boter en ondermelkpoeder had, op een hoog interventieprijspeil, die de boer voor lage prijzen op de wereldmarkt vrijwaart. De gevolgen zijn dat de melkproductie in Nederland voortdurend was gestegen, terwijl Denemarken een aanhoudend dalende trend liet zien. Kenmerkend is dat de gemiddelde Nederlandse prijzen voor zuivelprodukten aanmerkelijk hoger lagen dan de Deense.

Tabel 50. Ontwikkeling van de uitvoerwaarde van eieren, melk en zuivelprodukten 1962 t/m 1971

		Mln. gld. 1970	Uitvoer in % v. prod.	Waarde-index 1962 = 100		
				1966	1970	1971
Eieren 1)	Denemarken	33	25	46	32	27
	Nederland	208	49	51	58	63
Totaal zuivel 2)	Denemarken	624	44	113	94	108
	Nederland	1 716	55	125	214	278
Boter 3)	Denemarken	272	52	114	79	96
	Nederland	505	59	130	520	567
Kaas	Denemarken	210	78	120	116	133
	Nederland	587	50	162	248	295
Melkprodukten 4)	Denemarken	143	56	101	103	113
	Nederland	624	89	105	133	155

1) Incl. eiprodukten.

2) Som exportwaarde van de drie navolgende produkten. Het percentage in kolom 2 heeft betrekking op de melkproductie, gewaardeerd tegen producentenprijzen.

3) Produktgewicht.

4) Incl. consumptiemelk, room en verduurzaamd (condens, poeder).

Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C; daarnaast ook nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

De boter is van de zuivelprodukten het belangrijkste Deense exportartikel. Het herstel van de Deense boterexportwaarde in 1971 was een gevolg van de schaarste op de wereldmarkt. Het hoge Nederlandse indexcijfer voor Nederland in 1970 was een gevolg van de opruiming van de EG-boterberg, echter tegen lage wereldmarktprijzen. Voor zover boter binnen de EG afgezet kan worden had Nederland het grote voordeel van het beschermde prijsniveau.

De kaas is voor Nederland een veel belangrijker exportartikel. De export heeft zich voorspoedig ontwikkeld. Ook de Deense kaasexport laat een groei zien, zij het op een veel lager niveau. Ook hier is de Duitse markt van doorslaggevende betekenis.

De twee grote produkten van de post melkprodukten zijn condens en melkpoeder. Voor een groot deel kan het verschil in ontwikkeling tussen beide landen worden verklaard door het EG-landbouwbeleid.

In de volgende tabellen zal een splitsing van de export op hoeveelheidsbasis naar de EG en EFTA worden gegeven, waaruit eens te meer zal blijken, hoe belangrijk de gemeenschappelijke markt voor de Nederlandse export van zuivelprodukten was.

Tabel 51. Ontwikkeling van de uitvoer van eieren 1) (hoeveelheidsbasis)
1962 t/m 1971

	Denemarken				Nederland			
	1 000	hoeveelheidsindex			1 000	hoeveelheidsindex		
	ton	1962 = 100			ton	1962 = 100		
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Werel	20	47	40	27	99	41	55	51
EG	1	40	3	3	81	40	48	45
EFTA	9	77	110	.	6	53	57	53

1) Incl. eiprodukten.

Bronnen: In hoofdzak OECD - Trade by Commodities, serie C; daarnaast ook nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

De volume-ontwikkeling van de eieruitvoer geeft bij benadering hetzelfde beeld als de waardeontwikkeling, zij het dat voor Nederland de gemiddelde prijs in 1971 iets beter was. Duitsland was het belangrijkste afzetgebied, vandaar het veel hogere Nederlandse niveau. De EFTA had slechts een geringe invoerbehoefte.

Tabel 52. Ontwikkeling van de uitvoer van boter 1) (hoeveelheidsbasis)
1962 t/m 1971

	Denemarken				Nederland			
	1 000	hoeveelheidsindex			1 000	hoeveelheidsindex		
	ton	1962 = 100			ton	1962 = 100		
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Wereld	87	97	76	67	142	147	437	336
EG	1	62	11	16	63	20	505	505
EFTA	83	104	84	.	22	136	145	187

1) Produktgewicht.

Bronnen: In hoofdzak OECD - Trade by Commodities, serie C; daarnaast ook nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

De Nederlandse hoeveelheidsontwikkeling wordt vertekend door de opruiming van interventievoorraden in 1970, waardoor de boterexport groter was dan de productie. Normaal voert Denemarken veel meer boter uit dan Nederland. De belangrijkste afzetmarkt is Engeland. Niettegenstaande de EFTA-bindingen kon Denemarken een dalende trend in de uitvoerhoeveelheden niet voorkomen. Nederland daarentegen zag een forse groei van vooral de uitvoer naar de lidstaten, terwijl met behulp van EG-middelen de afzet in derde landen aanzienlijk was.

Tabel 53. Ontwikkeling van de uitvoer van kaas (hoeveelheidsbasis)
1962 t/m 1971

	Denemarken				Nederland			
	1 000	hoeveelheidsindex			1 000	hoeveelheidsindex		
	ton	1962 = 100			ton	1962 = 100		
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Wereld	68	95	83	86	173	124	159	165
EG	22	87	45	47	121	112	151	163
EFTA	17	101	110		20	163	149	164

Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C; daarnaast ook nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

Kon de Deense exportwaarde van kaas oplopen, de hoeveelheid toont een achteruitgaan. Het verlies van vooral de Duitse markt kon dus niet door meer afzet in de EFTA worden gecompenseerd. De export van Nederland laat daarentegen ook op hoeveelheidsbasis een forse toeneming zien, zelfs t.a.v. de uitvoer naar de EFTA.

Tabel 54. Ontwikkeling van de uitvoer van melkprodukten 1) (hoeveelheidsbasis) 1962 t/m 1971

	Denemarken				Nederland			
	1 000	hoeveelheidsindex			1 000	hoeveelheidsindex		
	ton	1962 = 100			ton	1962 = 100		
	1970	1966	1970	1971	1970	1966	1970	1971
Wereld	95	83	79	79	520	95	114	114
EG	1	81	185	89	138	142	156	186
EFTA	10	78	57		18	64	84	102

1) Incl. consumptiemelk, room en verduurzaamd (condens, poeder).

Bronnen: In hoofdzaak OECD - Trade by Commodities, serie C; daarnaast ook nationale statistieken (omrekening 1 \$ = f 3,62, 1 Dkr = f 0,48).

De verzamelpost melkprodukten is de grootste exportpost voor Nederland t.a.v. de zuivelsector: 530 000 ton (Denemarken 95 000 ton). Hoewel ook hier de exportgroei naar de EG het sterkst is geweest, is het aandeel van de Gemeenschap in de Nederlandse export van deze post - bijna is men geneigd te zeggen: bij uitzondering - slechts ca. 25%. Het merendeel gaat naar ontwikkelingslanden in de vorm van gecondenseerde melk en melkpoeder. Voor een beter inzicht in deze post volgt in tabel 55 de samenstelling in 1970.

Tabel 55. Samenstelling van de export van de post melkprodukten in 1970

	Condens	Poeder	Melk, room e.d.	Totaal
In 1 000 ton				
Denemarken				
Wereld	22	46	27	95
EG	0	1	0	1
EFTA	10	0	0	10
Nederland				
Wereld	365	110	45	520
EG	60	38	40	138
EFTA	15	2	1	18

In mln. guldens				
Denemarken				
Wereld	28	99	16	143
EG	0	1	0	1
EFTA	15	0	0	15
Nederland				
Wereld	403	191	30	624
EG	86	46	27	159
EFTA	14	1	1	16

Bron: OECD - Trade by Commodities, serie C, dec. 1972.

Hieruit blijkt hoe belangrijk de derde landen, en met name de ontwikkelingslanden, als afnemers voor Nederland zijn. Deze afzet heeft voor Denemarken een veel geringere betekenis. Vermoedelijk speelde ook hier de gemeenschapsfinanciering van de EG een grote rol.

Voor een goed begrip van de tabel is wel op te merken dat Nederland, in tegenstelling tot Denemarken, een grote invoerbehoefte heeft aan ondermelkpoeder voor voederdoeleinden.

Nog meer dan t.a.v. het vlees is gebleken hoe belangrijk de gemeenschappelijke markt voor de ontwikkeling van de Nederlandse zuivelexport is geweest. Het duidelijkste bewijs is de voortdurende uitbreiding van de Nederlandse veestapel, terwijl de Denen voortdurend hebben ingekrompen. Zal ook hier het EG-lidmaatschap voor Denemarken een wending ten goede brengen?

HOOFDSTUK VI

De landbouworganisaties en de landbouwpolitiek

§ 1. Landbouwwraad

De Landbouwwraad is het toporgaan van alle Deense landbouworganisaties en treedt op als vertegenwoordiger van de georganiseerde landbouw bij de overheid en in het buitenland.

De Landbouwwraad is in 1919 opgericht door:

- de Federatie van Deense Landbouwverenigingen (thans de grootste boerenorganisatie met 140 afdelingen en 139 000 leden).
- de Federatie van coöperatieve verenigingen (thans 30 verenigingen, waarvan 16 op het gebied van de landbouw werkzaam zijn).
- het Koninklijk Deens Genootschap voor Landbouwhuiskunde.

In 1932 verving de Federatie van kleine boeren het Koninklijk Deens Genootschap als lid van de Landbouwwraad, maar trad in 1939 weer uit wegens principiële meningsverschillen. Sindsdien is de Federatie van kleine boeren (thans 1 300 afdelingen met 85 000 leden) niet meer rechtstreeks vertegenwoordigd, maar leden van deze organisatie maken wel deel uit van de Landbouwwraad als vertegenwoordiger van coöperaties of van één van de negen exportcommissies, die sinds 1961 lid zijn geworden van de Landbouwwraad. De exportcommissies zijn belast met de exportbevordering van de afzonderlijke producten, namelijk boter, kaas, varkensvlees, levend slachtvee en rundvlees, geslacht pluimvee, eieren, aardappelen, paarden en fokvee (zie bijlage II).

De doelstellingen van de Landbouwwraad zijn o.a. bevordering van de samenwerking tussen de landbouworganisaties op elk gebied, het bevorderen van de export van landbouwprodukten, het voeren van onderhandelingen met regering en parlement over handelspolitieke maatregelen en voorts het uitvoeren van taken waarmede de leden van de Landbouwwraad haar als centrale organisatie belasten. De Federatie van kleine boeren heeft dezelfde rechten als de Landbouwwraad. Dit betekent dat de regering zowel met de Landbouwwraad als met de Federatie van kleine boeren onderhandelt.

§ 2. Boerenorganisaties

Naast de reeds genoemde Federatie van Deense Landbouwverenigingen en de Federatie van kleine boeren is er nog een Federatie van grote boeren. Deze laatste Federatie bestaat uit slechts $\pm 1\,200$ leden, verdeeld over 85 afdelingen, maar deze leden beschikken echter over $\pm 10\%$ van de landbouwgrond.

§ 3. Coöperaties

De coöperaties nemen in Denemarken een belangrijke plaats in. Ongeveer 75% van alle landbouwprodukten worden via coöperaties verwerkt en afgezet. De coöperaties voor zuivel en varkensvlees ($\pm 90\%$ van de totale produktie en afzet) zijn qua omzet veruit de belangrijkste. Voorts zijn coöperaties van belang op het gebied van veeafzet, eierenexport en pluimveeslachterijen.

De aankoop van veevoeder, zaaizaad, kunstmest, werktuigen etc. heeft voor $\pm 50\%$ plaats via coöperaties.

§ 4. Prijspolitiek

De Deense landbouw is sterk afhankelijk van de export. Mede door de vorming van de EG is de prijsontwikkeling op de afzetmarkten voor Denemarken de laatste 15 jaar ongunstig geweest. De landbouwproduktie is dan ook steeds minder gestegen in de loop der jaren en is sinds 1966 zelfs iets gedaald.

Dat de produktie niet sterker is gedaald kan worden verklaard door de steunmaatregelen, die in de zestiger jaren van kracht zijn geworden. Deze maatregelen vloeien voort uit een aantal wetten, zoals de wet op de afzet van landbouwprodukten, de graanwet en de wet op de afzet van tuinbouwprodukten.

De Deense landbouwpolitiek ging ervan uit, dat de Deense consument minstens de produktiekosten (kostprijs incl. vergoeding voor bedrijfsleiding) dient te betalen. De binnenlandse marktprijs is dan ook hoger dan de exportprijs, behalve indien de exportprijs stijgt boven de binnenlandse marktprijs; dit laatste is momenteel het geval bij rund- en kalfsvlees, zodat de Deense consument dan de hogere exportprijs betaalt.

De hoogte van de consumentenprijzen wordt bepaald door de Prijsbeheersingscommissie. Het saldo van de heffingen op de verkoop aan de binnenlandse markt wordt meestal in de vorm van een toeslag of nabetaling onder alle producenten van het betreffende produkt verdeeld. Bij zuivel- en varkensvleesproduktie wordt echter door de desbetreffende organisaties een deel van de gelden bestemd voor exportbevordering. Daar ondanks deze steunmaatregelen het boereninkomen op den duur niet voldoende op peil kon worden gehouden is de overheid in de jaren zestig overgegaan tot directe steunmaatregelen.

§ 5. Overheidsbijdragen aan de landbouw

De overheidsbijdragen aan de landbouw kunnen worden ingedeeld in 3 categorieën:

- a. subsidies die grotendeels direct aan de boeren ten goede komen via toeslagen op bepaalde produkten en materialen;
- b. subsidies die indirect aan de boeren ten goede komen via het zogenaamde "Dispositionsfonds", o.a. voor medefinanciering van afzetbevorderende maatregelen;
- c. verlaging van grond- en gebouwenbelasting voor de boeren.

De omvang en de bestemming van de subsidies worden in tabel 56 weergegeven.

Tabel 56. Overheidsbijdragen aan de landbouw (in mln. Dkr)

	1968/ '69	1969/ '70	1970/ '71	1971/ '72
"Landbouw Dispositionsfonds"				
Extra melksubsidie	-	81	169	133
Kwaliteitstoeslag voor melk	-	-	37	64
" " rund- en				
kalfsvlees	-	-	6	24
Kwaliteitstoeslag voor varkensvlees	-	-	38	40
Devaluatietoeslag voor bacon	127	127	127	127
Afzetbevordering	230	223	190	186
Subsidie op investeringen in gebouwen	-	-	-	1
Totaal	357	431	567	575
Ontvangsten	% 9	11	87	29
Rijksbijdrage aan fonds	366	420	480	546
Melksubsidie	272	303	315	304
Graanregeling	57	60	57	58
Subsidie koolzaadteelt	8	8	8	8
Subsidie eiwithoudende produkten	-	-	5	5
Kunstmestsubsidie	50	50	-	-
Rationalisatie zuivelindustrie	20	1	17	3
Subsidie fruitexport	4	4	5	5
Verlaging grondbelasting	185	188	247	252
Steun aan jonge boeren bij vestiging	28	21	19	27
Totaal landbouwregelingen	990	1 055	1 153	1 208

Bron: Regnskabsresultater fra danske landbrug i aaret 1971/'72.

§ 6. Subsidies voor structuurverbetering en rationalisatie

In 1971 zijn de volgende regelingen van kracht geworden:

- a. Subsidie voor investeringen in gebouwen (nieuwbouw of verbouw van rundvee- en varkensstallen). Deze subsidie is een rentesubsidie (die maximaal 5% kan bedragen) en is het verschil tussen 6,5% en de effectieve rente op 30-jarige obligaties van kredietverenigingen met een nominale rente van 6,5%. Als de effectieve rente 11% is, bedraagt de subsidie derhalve 4,5%. De rentesubsidie wordt voor maximaal 10 jaar verleend. De eerste 5 jaar wordt de subsidie volledig ver-

leend, daarna wordt de subsidie jaarlijks met een half procent verlaagd. De rentesubsidie geldt voor een goedgekeurde minimale investeringsuitgave van Dkr 20 000 en een maximale van Dkr 400 000.

- b. Rijksleningen met rentesubsidie ter bevordering van de structuurverbetering in de landbouw. De Minister van Landbouw kan leningen verstrekken ten behoeven van:
- aankoop van grond voor vergroting van landbouwbedrijven tot 35 ha (in uitzonderingsgevallen tot 50 ha);
  - bouw van woonhuizen en bedrijfsgebouwen;
  - aankoop van een agrarisch bedrijf;
  - tijdelijke financiering van overneming van landerijen;
  - vestiging van nieuwe zelfstandige tuinbouwbedrijven tot 5 ha op gemiddelde goede grond;
  - bouw of verbouw van kassen en installaties zoals beregenings- elektriciteits- en verwarmingsinstallaties;
  - aankoop van grond voor vergroting van tuinbouwbedrijven tot 5 ha op gemiddeld goede grond.

Ten behoeve van deze leningen kunnen uit de staatskas beschikbaar worden gesteld: 30 mln. Dkr in 1971/'72, 27 mln. Dkr in 1972/'73 en 32 mln. Dkr in volgende jaren. Voor de leningen moet 6,5% rente per jaar worden betaald. De termijn voor aflossing is 30 jaar (voor leningen op grond en bedrijfsgebouwen), doch voor kassen 15 jaar.

§ 7. Goedkope leningen en subsidies bij bedrijfsoverneming

Op 29 juni 1973 is de regeling gewijzigd, volgens welke door de overheid steun wordt verleend aan jonge boeren bij bedrijfsoverneming.

De regeling heeft betrekking op boeren beneden 40 jaar, die voor de eerste maal een landbouwbedrijf verwerven, een hoofdberoep in de landbouw hebben en voldoen aan bepaalde opleidingseisen.

In de eerste plaats is een goedkope staatslening te verkrijgen, die niet meer mag bedragen dan het koersverlies op een 30-jarige 5% lening van een kredietvereniging 1). (De beurswaarde van zo'n obligatielening is bijvoorbeeld bij de huidige hoge rentestand + 65%.) De hoofdsom van de staatslening mag tevens voor de bedrijven, die na 1 april 1971 zijn verworven, niet meer bedragen dan 30% van de handelswaarde van het bedrijf met een maximum van Dkr 600 000; de lening mag derhalve maximaal 180 000 Dkr bedragen. De eerste 5 jaar bestaat er geen rente- en aflossingsverplichting, echter wordt wel elk halfjaar 2% bijgeschreven.

Voorts is er een regeling, die jonge boeren in de gelegenheid stelt subsidie te verkrijgen bij verwerving van bedrijven. Deze subsidie bedraagt voor de na 1 juli 1973 verworven bedrijven 21/2% van de handelswaarde, die ten hoogste Dkr 600 000 bedraagt.

De kosten van deze regelingen worden voor 1973/'74 geschat op 60 mln. Dkr voor wat betreft de goedkope staatsleningen en op + 13 mln. Dkr voor de subsidies aan jonge boeren.

1) Zie voor de wijze van financiering van de Deense landbouw hoofdstuk IV.

BIJLAGE I

Reisprogramma in Denemarken

Maandag, 28 augustus 1972:

- Bezoek aan Ministerie van Landbouw, Slotsholmsgade 10, Kopenhagen
Bespreking met: H. Nordby Madsen
Onderwerp : Landbouwwetgeving en structurele ontwikkeling.
- Bezoek aan het Landbouw-Economisch Instituut (Det Landøkonomiske Driftsbureau), Valby Laggade 19, Valby
Bespreking met: Tage Liengaard
Onderwerp : Verzamelen en verwerken van boekhoudgegevens.

Dinsdag, 29 augustus 1972:

- Bezoek aan Landbouwwaad (Landbrugsrådet) en Landbouwworganisaties (De samvirkende danske Landboforeninger), Axelstorv 3, Kopenhagen
Bespreking met: de heer Skovgaard van de economisch-statistische afdeling
Onderwerp : Produktieprognoses.

Woensdag, 30 augustus 1972:

- Bezoek aan het Economisch Instituut van de Veterinaire en Landbouwhogeschool, Thorvaldsensvej 40, Kopenhagen
Bespreking met: Prof. E. Kristensen
Prof. C. Thomsen
F. Andersen
A. Hjortshøj Nielsen
C. Jørgensen
Onderwerp : Prognoses voor regionale-ontwikkeling van de Deense landbouw tot 1985.

Donderdag, 31 augustus 1972:

- Bezoek aan het landbouwbedrijf van Helge Fredslund, AEblehøj, Skippinge, pr. Vallekilde.

Vrijdag, 1 september 1972:

- Bezoek aan Economisch Instituut van de Universiteit te Aarhus, Universitetsparken, Aarhus
Bespreking met: Prof. H. Gad en een aantal van zijn medewerkers
Onderwerp : Landbouwpolitiek.
- Bezoek aan de Federatie Deense Zuivelfabrieken (De danske Mejeriers Fælles organisation) Frederiks Allé 22, Aarhus
Bespreking met: enige medewerkers
Onderwerp : Zuivelbeleid.

